

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi
Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education

Erken Görünüm | Advance Online Publication

DERLEME MAKALESİ | REVIEW ARTICLE

Gönderim Tarihi | Recieved Date: 24.06.24

Kabul Tarihi | Accepted Date: 27.03.25

Erken Görünüm | Online First: 24.04.25

Türkiye’de 2013-2023 Yılları Arasında Yayımlanmış Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Konulu Lisansüstü Tezlerde Erken Müdahale Varlığının İncelenmesi

[Türkçe okumak için tıklayınız](#)

Examination of the Presence of Early Intervention in Postgraduate Theses and Dissertations on Attention Deficit and Hyperactivity Disorder Published in Türkiye Between 2013-2023

[Click here to read in English](#)

Büşra Kurtoğlu-Karataş

Beyhan Özge Yersel

Türkiye’de 2013-2023 Yılları Arasında Yayımlanmış Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Konulu Lisansüstü Tezlerde Erken Müdahale Varlığının İncelenmesi*

Büşra Kurtoglu-Karatas¹

Beyhan Özge Yersel²

Öz

Giriş: Araştırmanın amacı Türkiye’de hazırlanan dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu konulu lisansüstü tezlerde erken müdahale konularına odaklanan araştırmaların varlığının ortaya konulmasıdır.

Yöntem: Çalışmada nitel araştırma modellerinden doküman analizi kullanılmıştır. Çalışma grubunu YÖK Tez Merkezi’nde kayıtlı olan 46 tez oluşturmuştur. Veri grubuna YÖKTEZ üzerinde “Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)” anahtar ifadesi ile tarama yapılarak ulaşılmış, veriler “DEHB Kontrol Listesi” kullanılarak değerlendirilmiş ve MAXQDA 2020 programıyla çözümlenmiştir.

Bulgular: Tezlerin genelde 2016 ve 2018 yılları arasında yapıldığı, çoğunun yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı ve devlet üniversitelerinde yürütüldüğü görülmüştür. Yine en sık psikoloji anabilim dalında hazırlandığı ve tarama çalışmalarının tercih edildiği saptanmıştır. Çalışmaların çoğunun örneklem grubunu okul çağı çocuklarının oluşturduğu ve veri toplama aracı olarak uyarlama ölçeklerin tercih edildiği bulunmuştur. Tezlerin büyük çoğunluğunda “erken müdahale” ile ilgili uygulamalara yer verilmediği ve önerilerin verildiği grubun çeşitliliği incelendiğinde önerilerin tek bir gruba verildiği görülmüştür.

Tartışma: İnceleme sonucunda alanda konuya yeterli hassasiyetin gösterilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca erken müdahale çalışmalarında disiplinler arası çalışma ve aile ile iş birliğinin öneminin bilinmesine rağmen ilgili tezlerde verilen önerilerin genelde tek yönlü olması ve disiplinler arası olmaması erken müdahale konusunda bu çalışmaların yetersizliğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak DEHB konusunun farklı bölümler, farklı üniversiteler ve farklı yükseköğretim kademelerinde ele alındığı tespit edilmiş olmakla birlikte mevcut çalışmalarda erken müdahalenin ve erken müdahale önerilerinin varlığının yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda DEHB alanında yürütülecek olan çalışmalarda erken müdahale konusuna daha çok yer verilmesi, önerilerde sadece tek bir bağlama değil ailenin ve uzmanların iş birliğine özen gösterilmesi ve yapılan çalışmalarda derinlikli bilgi edinimi için karma araştırmalardan faydalanılması önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, erken müdahale, erken müdahale uygulamaları, lisansüstü tez, doküman analizi.

Atf için: Kurtoglu-Karatas, B., & Yersel, B. Ö. (2025). Türkiye’de 2013-2023 yılları arasında yayımlanmış dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu konulu lisansüstü tezlerde erken müdahale varlığının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Erken Görünüm*. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1503974>

*İlgili çalışma 5-8 Ekim 2023 tarihleri arasında düzenlenen 7. Ulusal Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve sadece özet metni yayımlanmıştır.

¹**Sorumlu Yazar:** Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, E-posta: busrakurtoglukaratas@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3370-4915>

²Öğr. Gör., Başkent Üniversitesi, E-posta: bozgeyersel@baskent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4736-1391>

Giriş

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), belirgin dikkatsizlik, aşırı hareketlilik ve/veya dürtüsellik ile tanımlanan bir nörogelişimsel bozukluk olarak ifade edilmektedir (American Psychiatric Association [APA], 2013). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu çoğunlukla çocukluk döneminde kendini gösterse de gelişimsel etkileri yetişkinlik döneminde de devam edebilir. Bu durum ise bireylerin günlük yaşamlarında çeşitli alanlarda işlev kayıplarına yol açabilmektedir (Torun vd., 2009). DEHB'nin dünya genelinde görülme oranı %8 ile %12 arasında değişiklik göstermekte; bu da bozukluğun çok ciddi bir boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir (Özyurt vd., 2016). Türkiye'de yapılan çalışmalarda bu bozukluğun görülme oranının %12,7 olduğunu ortaya koymuştur (Ercan vd., 2015). Bu bulgular, DEHB'nin ülkemizde dünya genelindeki en yaygın prevalans oranının üzerinde bir yaygınlıkta görülebildiğini ortaya koymaktadır. DEHB tanısı alan birey sayısı her geçen gün artmaktadır (Children and Adults with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder, 2024). Özellikle erişkinlikte DEHB tanısının giderek artması, bu bireylerin önemli yaşam dönemlerini herhangi bir düzenleme olmaksızın, normal nörogelişimsel eğilim gösteren akranlarıyla aynı koşullarda sürdürmek zorunda kaldığını göstermektedir. Bu durum, DEHB'nin etkilerinin yalnızca çocuklukla sınırlı kalmadığını ve bu etkilerin yaşam boyu sürebileceğinin bir göstergesidir (Özmen & Özmen, 2012; Türkiye Psikiyatri Derneği, 2024).

DEHB ile ilgili nedenler incelendiğinde, bu bozuklukta genellikle genetik faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Ancak alan yazında çevresel ve psikososyal etmenlerin de DEHB üzerinde rol oynayabildiği belirtilmiştir (Mukaddes & Ercan, 2018). Ailesinde DEHB öyküsü bulunan çocukların, bu bozukluğa sahip olma olasılığı, ailelerinde böyle bir öykü bulunmayan çocuklara göre daha yüksek olarak rapor edilmiştir (Arı, 2018). Bu durumda, tanı konmamış ebeveynlerden kaynaklanan risk analizinin doğru bir şekilde yapılamama olasılığını belirgin bir biçimde ortaya çıkarmaktadır (Lopez-Martin vd., 2024). Ayrıca, ebeveynlerin tanı almamış olmalarının, çocukların DEHB riskinin anlaşılmasında ve müdahale stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir engel teşkil edebileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum hem genetik hem de çevresel faktörlerin etkileşimli bir biçimde DEHB riskini artırabileceğini ve aile içi değerlendirmelerin bu risklerin doğru bir şekilde tespit edilmesinde kritik öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Wicks-Nelson ve Israel (2003), ikiz kardeşlerde DEHB riskinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgular, DEHB'nin genetik yakınlıkla ilgili olduğunu destekleyen kanıtlar karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, annenin gebelik döneminde alkol ve sigara kullanımı, toksik maddelere maruz kalması, travma geçmişi bulunması ve bebeğin terminden önce doğması ve bebeğin düşük doğum ağırlıklı olması gibi durumların da DEHB'nin sıklığını artırabileceği vurgulanmaktadır (Eilertsen vd., 2017; Han vd., 2015). Ayrıca, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, aile bireylerinde görülen depresyon, tek ebeveynli aile yapıları ve işlevsiz aile dinamiklerinin de DEHB ile ilişkili olabileceği rapor edilmiştir (Arı, 2018; Woodward vd., 1998). Tüm bu bileşenler, DEHB için risk faktörlerinin ortadan kaldırılmasını zorlaştırırken, aynı zamanda bu bozukluğun risk unsurlarının ne kadar geniş bir yelpazede yer aldığını da göstermektedir.

DEHB'nin tanı süreci, kapsamlı bir değerlendirme ve klinik inceleme gerektiren karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, DEHB, uzmanlar tarafından tanılanması ve tedavi süreçlerinin yürütülmesi gereken önemli bir klinik olgu olarak görülmektedir. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - Fifth Edition (DSM-V; Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı - Beşinci Baskı)'e göre, göre DEHB tanısını koyabilmek için belirtilerin 12 yaşından önce başlamış olması ve bu belirtilerin iki veya daha fazla ortamda en az altı ay boyunca gözlemlenmiş olması gerekmektedir (APA, 2013). Erken dönemde DEHB tanısının konabilmesi için belirtilerin dikkatli bir şekilde izlenmesi son derece önemlidir. Bebeklik döneminde az ve düzensiz uyku, aşırı bağımlılık ve yeme problemleri DEHB ile ilişkilendirilebilmektedir (Soykan-Aysev & Erdoğan-Bakar, 2010). Okul öncesi dönemde "aşırı hareketlilik" temel belirti olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu dönemde çocukların fazla hareketli ve özdenetim açısından zayıf olabileceği göz önüne alındığında, tanı konması genellikle okul dönemine kadar ertelenmektedir (Temiz & Yayla, 2022). Ayrıca, DEHB için aşırı hareketliliği tek ve mutlak bir kriter olarak değerlendirmemek gerektiği tanı kriterleri açısından vurgulanmaktadır (Bell, 2011). DEHB genellikle okul öncesi dönemde fark edilse de çocuk okula başladığında ve okulun taleplerini karşılamakta zorlandığında durum daha belirgin hale gelir ve tanılama süreci başlar (Kauffman, 1997). Bebeklik ve okul öncesi dönemde ağırlıklı olarak "dürtüsellik" belirtilirken, okul döneminde "dikkat bozukluğu", ergenlik döneminde ise hem "dikkat bozukluğu" hem de "dürtüsellik" en sık görülen belirtiler arasında yer almaktadır (Cesur & Köksal-Akyol, 2019; Schachar & Tannock, 2002). DEHB'nin değerlendirilmesinde ebeveyn ve öğretmenlerin davranış değerlendirmeleri, psikiyatrist ve psikologların klinik görüşmeleri ve tıbbi muayenelerden yararlanılmaktadır. Erken dönem için ebeveyn görüşleri etkili birer başvuru noktası olsa da okul döneminde öğretmen görüşleri daha fazla önem kazanmaktadır. Bu süreçte, belirtilere neden olabilecek diğer potansiyel sorunların dikkatlice

değerlendirilip dışlanması, tanının doğruluğunu sağlamak açısından kritik önem taşır. Araştırmalar, DEHB'nin beraberinde çeşitli psikiyatrik bozuklukları getirebileceğini ve farklı bozuklukların DEHB ile benzer tanı bulguları ortaya koyabileceğini göstermektedir (Hergüner & Hergüner, 2012; Walters vd., 2023).

DEHB'nin erken dönemde tanınması ve müdahale edilmesi kritik bir gerekliliktir. Çünkü erken müdahale ile DEHB tanısı almış çocukların kişilik problemleri (özgüven eksikliği, duygu ve davranış bozukluğu gibi) veya akademik yetersizlik göstermesi önlenabilmekte ya da bu sorunların ortaya çıkarılabileceği olumsuz durumlar minimum düzeye indirilebilmektedir (Jones vd., 2007; McGoey vd., 2002). Erken müdahale programları, gelişimsel yetersizlikleri olan veya gelişimleri risk altında olan çocukların gelişim ve öğrenmelerini desteklemeyi, fiziksel, bilişsel ve duygusal sınırlamaların etkilerini en aza indirmeyi veya bu sınırlamaları önlemeyi hedefleyen destek programlarıdır (Akoğlu & Şipal, 2012; Blackman, 2002; Widerstrom vd., 1997). Bu nedenle görülme sıklığı oldukça yaygın olan DEHB için erken müdahale programlarının kullanılması son derece önemlidir. Erken müdahale programları, DEHB tanısı almış bireylerin hem sosyal ihtiyaçlarının görünür olmasını sağlar hem de akademik desteklerle akranlarıyla benzer yetiler sergilemelerine yardımcı olur (Jones vd., 2007). Okul öncesi dönemde DEHB tanısı alan bir çocuk için öncelikle ebeveyn eğitimi yapılması ve ardından öğretmenlerin konu ile ilgili bilgilendirilmesi gerekmektedir (Küçük-Doğaroğlu & Bapoğlu-Dümenci, 2015). DEHB'de hekim gerekli görürse ilaç tedavisine başlanabilir. Ayrıca, uygun görülmesi halinde medikal tedaviye ek olarak davranışsal destek sağlayan terapiler de müdahale programına dahil edilebilir (Baumgaertel, 1999; Rojas & Chan, 2005). Aynı şekilde ergenlik döneminde tanı alan çocuklar için hem ailelerin hem de eğitimcilerin bilgilendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Çocuğun bilişsel gelişim düzeyi dikkate alınarak, okul öncesi dönemde uygulanan stratejilerden farklı olarak, bu dönemde çocuğun gelişim ihtiyaçlarına uygun önemli noktalar aktarılabilir ve kullanılabilir stratejiler hakkında bilgi verilebilir (Öğümsöğüt, 2021). Sonuç olarak, DEHB'nin oldukça yaygın bir nörogelişimsel bozukluk olduğu göz önüne alındığında, DEHB'nin tanı ve tedavi sürecinde ailelerin, öğretmenlerin ve uzmanların iş birliği içinde çalışmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Özbay & Kayhan, 2024).

DEHB, yaygın görülen bir problem olması nedeniyle akademik olarak dikkat çeken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde konu ile ilgili çeşitli araştırmaların olduğu görülmektedir. Yapılan bir araştırmada, anne-baba ve öğretmenlerin DEHB ile ilgili bilgi düzeylerinin yetersiz olması durumunun çocuklarda damgalamayı artırdığı tespit edilmiştir (Karabekiroğlu vd., 2009). Benzer şekilde, Ohan ve diğerlerinin (2011) yapmış olduğu çalışmada, DEHB etiketi taşıyan çocukların öğretmenler tarafından nasıl algılandığı üzerinde durulmuştur. Araştırma, öğretmenlerin DEHB etiketi taşıyan çocuklarla ilgili senaryolarda genellikle daha olumsuz bir algı sergilediklerini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, aynı çalışmada bu çocuklarla daha etkili eğitim ve rehberlik çalışmaları yürütme isteklerinde de belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu bulgular, öğretmenlerin DEHB etiketi taşıyan çocuklara yönelik tutumlarını ve bu çocuklarla eğitimsel çalışmalar yapma motivasyonlarını anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. Cesur ve Köksal-Akyol (2019) tarafından yürütülen bir diğer çalışmada, anne görüşlerine dayanarak DEHB tanılı çocukların okullarda karşılaştıkları çeşitli sorunlar ele alınmıştır. Bu çalışma, etiketleme kültürünün DEHB bulunan çocuklar üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. Araştırma, DEHB etiketi taşıyan çocukların eğitim ortamlarında yaşadıkları zorlukları ve bu etiketlemenin çocukların sosyal ve akademik deneyimlerini nasıl etkilediğini kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Ayrıca çocukların öğretmenleri ile ilişkilerinde tanılı olma durumlarının etkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur (Zendarski vd., 2020). Bununla birlikte DEHB etiketinin özellikle eğitim programlarına kayıtlı lisans öğrencileri üzerinde bıraktığı etkinin de incelendiği çalışmalar mevcuttur. Örneğin Koonce ve diğerleri (2004) 259 üniversite öğrencisi ile yürüttükleri çalışmada DEHB etiketinin katılımcıların çocuklarda dikkat problemi tespit etme eğilimini artırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca DEHB'in cinsiyete göre farklılık ortaya konulduğu bilinmektedir fakat bu bilginin de etiketleme üzerinde etkili olabileceği alan yazın bulguları ile desteklenmektedir. Örneğin her kız çocuğa karşılık yaklaşık iki ya da iki buçuk kat daha fazla erkek çocuğunun tanılandığı gerçeğine rağmen klinik başvuruları ele alındığında her bir kız çocuğuna karşılık yaklaşık altı erkek çocuğun tanılama başvurusunda bulunduğu değinilmiştir (Graetz vd., 2005; Graetz vd., 2006; Polanczyk & Jensen, 2008; Schneider & Eisenberg, 2006). Tüm bu çalışmaların ortak bulgusu ise etiketleme sürecinin DEHB olan çocuklar için yanlış davranışlarla karakterize olduğudur. Bunun dışında DEHB ile genetik ilişkisinin ortaya konulduğu çalışmalarda dikkat çekmektedir (Balogh vd., 2022; Çamcıoğlu vd., 2011; Walters vd., 2023). Tek nedeni olarak gösterilemese ve tam olarak genetik temeli açıklanamasa da DEHB için genetik temellerin olduğu bulgusu kabul görmektedir. Ayrıca DEHB için yapılan çalışmaların birçoğu da davranış problemlerini tanımlama üstüne yürütülmüştür. Danxia ve diğerleri (2023), DEHB'li ilk doğan çocukların kardeş ilişkilerini DEHB'siz çocuklarla karşılaştırarak incelemiştir ve araştırma sonucunda DEHB'li çocukların kardeşleriyle daha az olumlu ilişki kurduğunu ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada DEHB'li çocukların kardeşleriyle daha negatif etkileşim sergilediği tespit edilmiş ve rekabet ile saldırganlık risk faktörü olarak ortaya konulmuştur. İlişkilerde ise düzenleyici olarak dahil olma ve öğretim

desteğinin sağlanması koruyucu faktörler olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde Powell ve arkadaşları (2020) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada da çocukluk dönemindeki DEHB belirtilerinin geç ergenlikte depresyon riskini artırdığı ve bu ilişkinin kısmen akran sorunları ve akademik başarısızlık üzerinde de etkili olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymuşlardır. Yani DEHB sadece kardeş ilişkileri değil akran ilişkilerinde de etkileyici unsur olarak yer almıştır. Ayrıca bu çalışmada akran ilişkileri ve akademik başarı, DEHB'li bireylerde depresyonun önlenmesi ve müdahale stratejileri için potansiyel hedefler olarak vurgulanmıştır. Akran ilişkileri ve akademik başarı temelinden desteklenen müdahale programlarının ve terapilerin DEHB'li bireyler için önleyici olabileceği vurgusuna yer verilmiştir. Alan yazındaki çalışmalar bütüncül olarak değerlendirildiğinde ise; DEHB tanılı çocukların etiketlenmeye maruz kaldıkları, akran ilişkilerinin ve kardeş ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini, etiketlenmenin akademik ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkilediğini ve genetik temellerin etkililiğini vurgulamaktadır. Bu bulgular, DEHB'nin müdahale gerektiren bir bozukluk olduğunu ortaya koymakla birlikte özellikle genetik temel dolayısıyla erken tanı için daha duyarlı davranılabileceğini de göstermektedir. Yine alan yazında DEHB üstüne yapılmış çalışmaların derlendiği fakat bu çalışmaların doğrudan erken müdahale üstüne bir bilgi yansıtmadığı da görülmüştür (Alagöz vd., 2021). Ayrıca çalışmalar ve alan yazın erken müdahalenin etkililiği konusunda fikir birliği ortaya koymakla birlikte erken müdahale konusuna yeterince vurgu yapılmadığını ve bu anlamda önerilerin yeterli olmadığını düşündürmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında birincil araştırma kaynağı olan ve araştırma çalışmalarının temelinde belirli bir uzmanlık üstüne yürütülen, bununla birlikte tecrübeli araştırmacıların uzmanlık alanlarına göre seçilerek oluşturulduğu jürilerden onay alan lisansüstü tezlerde DEHB'nin ve erken müdahale çalışmalarının varlığının incelenmesinin ilgili konu hakkında yapılan çalışmaların genel çerçevesi hakkında fikir verebileceği düşünülmüştür. Türkiye'de DEHB konusunda yapılan lisansüstü çalışmaların özellikle erken müdahale bağlamında incelenmesi ile ilgili bağlamın ele alınış biçiminin ortaya konulması, genelde tercih edilen yöntem ve tekniklerin tespit edilmesi çeşitliliğin artırılması ve erken müdahaleye dair ne tür eksiklikler olduğunun ortaya konulması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca yükseköğretimin ürünü niteliğindeki tezlerin ortalama bir çalışmadan daha uzun sürede meydana geldiği de dikkate alındığında mevcut tezlerde yer alabilecek uygulamalı araştırmaların görece daha yoğun olacağı ve bu çalışmaların tespitinin alanın eksiklerini ortaya koyacağı da düşünülmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın temel amacı, DEHB temalı lisansüstü tezleri incelemek ve bu tezlerde erken müdahalenin varlığını sorgulamaktır. Bu temel amaç doğrultusunda bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. DEHB konulu tezlerin içeriğinde ve uygulama basamaklarında erken müdahale uygulamalarına yer verilmekte midir?
2. DEHB konulu tezlerin önerilerinde erken müdahale uygulamalarına yer verilmekte midir?
3. DEHB konulu tezlerin önerilerinde erken müdahale uygulamalarına yer verilmişse bu öneriler hangi grupları kapsamaktadır?
4. İlgili çalışmaların yayın yılları ve türleri nasıl değişiklik göstermektedir?
5. İlgili çalışmaların çalışma desenleri nasıl bir dağılım göstermektedir?
6. İlgili tezlerin yayımlandığı üniversiteler ve anabilim dalları nasıl dağılım göstermektedir?
7. İlgili tezlerin veri toplama araçları ve yöntemleri farklılık göstermekte midir?
8. İlgili tezlerin örneklem grubu nasıl bir dağılım göstermektedir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Doküman analizi, araştırmacının hedeflenen olgu ile ilgili çeşitli yazılı materyalleri belirli bir düzen ve kural çerçevesinde sistematik olarak incelemesini içerir (Karasar, 2005). Doküman analizinde kullanılacak tezlerin belirlenme sürecinde, lisansüstü tezlerin ulusal yayım alanı olan YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanı kullanılmış olup, tarama yalnızca "DEHB" anahtar kelimesiyle gerçekleştirilmiştir. Mevcut çalışmada spesifik olarak "DEHB" kelimesinin tercih edilmesinde bu tanımlamanın doğrudan tanı ile ilişkili oluşu ve diğer tarama kelimeleri eklendiğinde bütüncül olarak tanıdan bahsetmeyen ve sadece dikkat eksikliği ya da sadece hiperaktiviteyi ele alan yayınlarında dahil olmasıdır. Bununla birlikte "DEHB" anahtar kelimesinin tercih edilme sebeplerinden biri de daha önce konu ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda "Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu" anahtar kelimesi kullanılarak tarama yapılmış fakat doğrudan "DEHB" şeklinde tarama yapılmamış olmasıdır (Alagöz vd.,

2021). Bu nedenle, bu araştırmada spesifik olarak “DEHB” tanısı içeren tezleri belirleyerek daha dar fakat erken müdahale arayışına uygun olması adına taniya odaklı bir literatür analizi yapılması amaçlanmıştır.

Çalışma Grubu

İlgili çalışma kapsamında, son on yıllık periyodun incelenmesinin güncelliğin değerlendirilmesinde etkililiği artıracak düşünülmesi ve Higgins ve Deeks'in (2008) vurguladığı gibi değişen zaman periyodu genişledikçe çalışmaların teknolojik değişikliklerden etkilenebileceği düşünülmesi için sınırlandırma 2013-2023 yılları arasında yayımlanmış tezler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamlı tarama sonucunda, farklı disiplinlerden 46 adet teze ulaşılmıştır. İlgili tezlerin tamamı açık erişimde olduğu için, 46 tezin hepsi çalışma grubuna dahil edilerek kapsamlı bir inceleme yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından “DEHB Kontrol Listesi” geliştirilmiştir. Bu listede tezlerin “yayın yılı, tezin türü, hazırlandığı üniversite, bilim dalı, çalışma deseni, örnekleme, veri toplama araçları, tezin içeriğinde erken müdahale uygulamalarının varlığı, önerilerde erken müdahaleye özgü tavsiyelerin ve önerilerin verildiği gruba göre çeşitliliğin varlığı” ile ilgili sorular yer almaktadır. Geliştirilen bu araç, çocuk gelişimi alanında uzman üç akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen öneriler doğrultusunda formda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Son düzenlemeler sonrasında tezlerin değerlendirilmesinde ilgili formdan yararlanılmıştır. Formda tezlerin kaynağının belli olması adına teze Ulusal Tez Merkezi tarafından atanan sayı belirteç olarak alınmış ardından tezin yayın yılı, yayın türü (Yüksek Lisans-YL, Doktora-DR, Tıpta Uzmanlık -TU), yayına hazırlandığı üniversite, ana bilim dalı, çalışma deseni, örneklem grubu, kullanılan veri toplama araçları, içerikte erken müdahale varlığının tespiti için ayrılan bölüm ve bu tespitin ardından varsa bu müdahale kapsamında kimlere öneriler ve destek sunulduğuna dair bir alan kullanılmıştır.

Veri Toplama ve Analizi

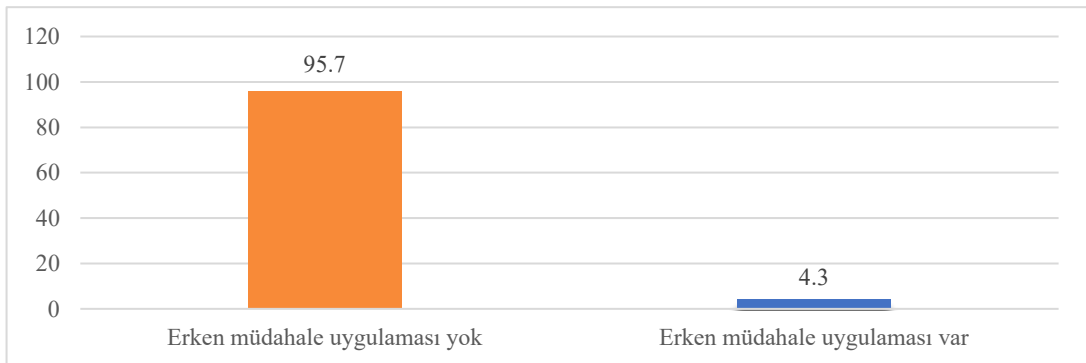
Verilerin analizi sürecinde tüm tezlerden bir havuz oluşturulmuş, ilgili havuzdan tezler iki araştırmacı arasında rastgele olarak paylaşılmış ve araştırmacılar bağımsız bir şekilde tez değerlendirme sürecini yürütmüşlerdir. Ardından yine rastgele yöntemle seçilen 25 tez araştırmacılar arasında çapraz değerlendirmeye alınmış ve araştırmacılar arası tutarlılık incelenmiştir. Yapılan inceleme sonrasında araştırmacılar arası tutarlılık Miles ve Huberman'ın (1994) “ $[(\text{Görüş birliği}) / (\text{Görüş birliği}) + (\text{Görüş ayrılığı})] \times 100$ ” formülü baz alınarak hesaplanmıştır. İlgili çalışmada araştırmacılar arası tutarlılık %96 olarak tespit edilmiştir. Araştırmacılar arası tutarlılığın yeterliliğinin tespit edilmesinin ardından verilerin analizine geçilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yapılmış olup MAXQDA nitel veri analizi paket programından faydalanılmıştır. Programa dahil edilen tez değerlendirmeleri çalışmanın belirlenmiş olan alt problemlerine göre kodlanarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

YÖKTEZ veri tabanı üzerinden lisansüstü tez başlıklarında “DEHB” ifadesi aratıldığında 46 teze ulaşılmıştır. İlgili çalışmaların belirleyici özelliklerine ve mevcut çalışmalarda erken müdahale uygulamalarına yönelik bulgu bulunup bulunmamasına yönelik yapılan analizlerin bulguları aşağıda verilmiştir.

Şekil 1

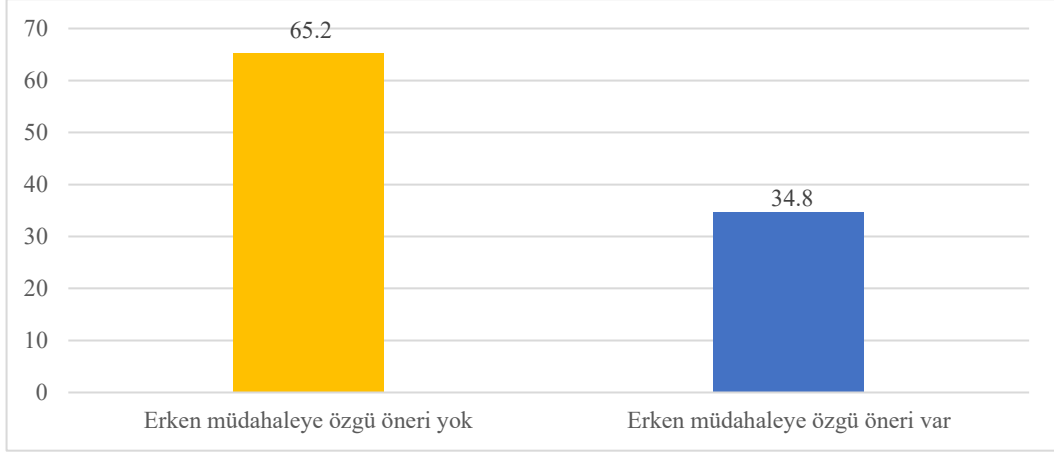
İncelenen Tezlerin İçeriğinde ve Uygulamasında Erken Müdahale Varlığı

Şekil 1'de araştırmaya alınan tezlerin içeriğinde ve uygulamalarında erken müdahale uygulamasının varlığı ile ilgili bulgular yer almaktadır. Tezlerin içeriğinde ve uygulamalarında erken müdahalenin varlığı incelendiğinde, araştırmaların %95.7'sinde konuyla ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamış, sadece %4.3'ünde erken müdahale alanında uygulamalar tespit edilmiştir.

Şekil 2

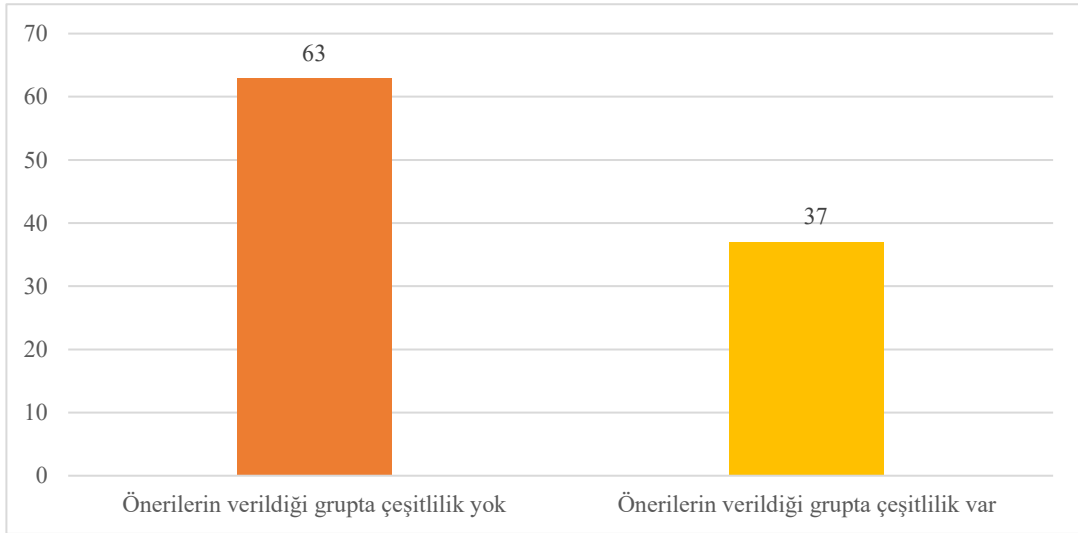
İncelenen Tezlerin Öneriler Kısımında Erken Müdahale Varlığı

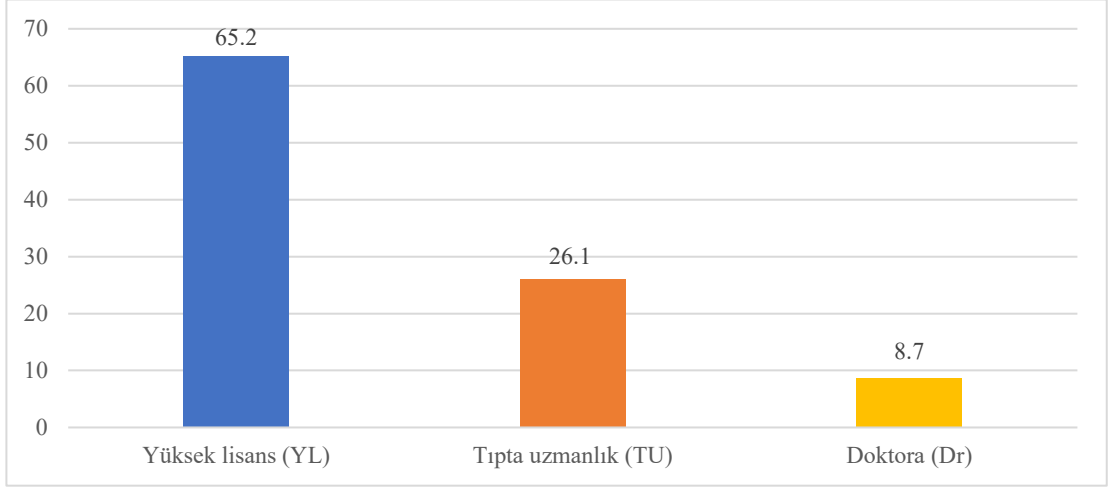
Araştırmanın bir diğer alt problemi, ilgili tezlerde erken müdahale uygulamalarıyla ilgili önerilerin varlığının incelenmesi ile ilgilidir. Yapılan analizler sonucunda, %65.2'sinin erken müdahale uygulamalarıyla ilgili herhangi bir öneri içermediği tespit edilmiştir. Diğer yandan, %34.8 oranında bir kısmında ise erken müdahale uygulamalarına dair çeşitli önerilere rastlanmıştır (Şekil 2).

Şekil 3

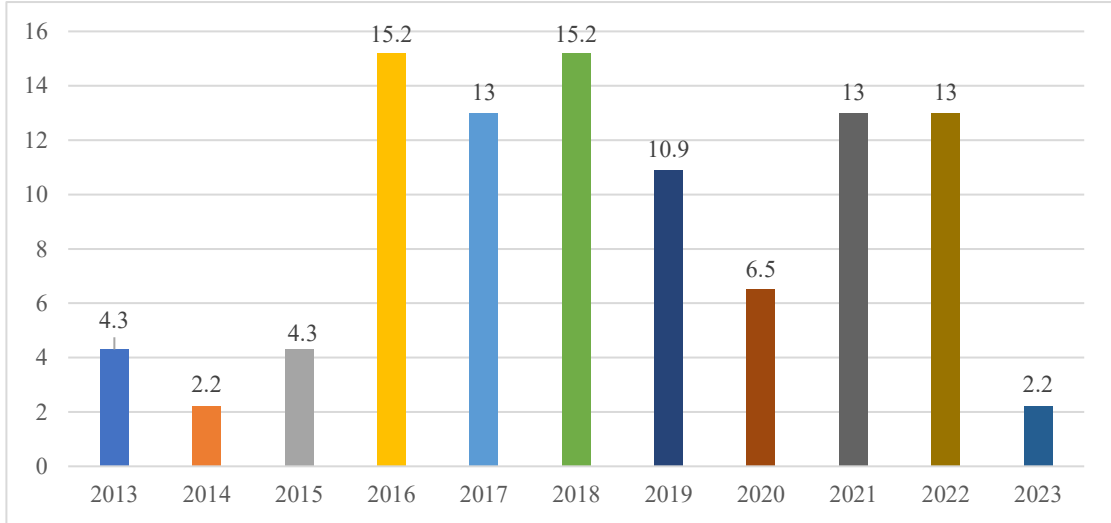
İncelenen Tezlerde Önerilerin Verildiği Grubun Çeşitliliği

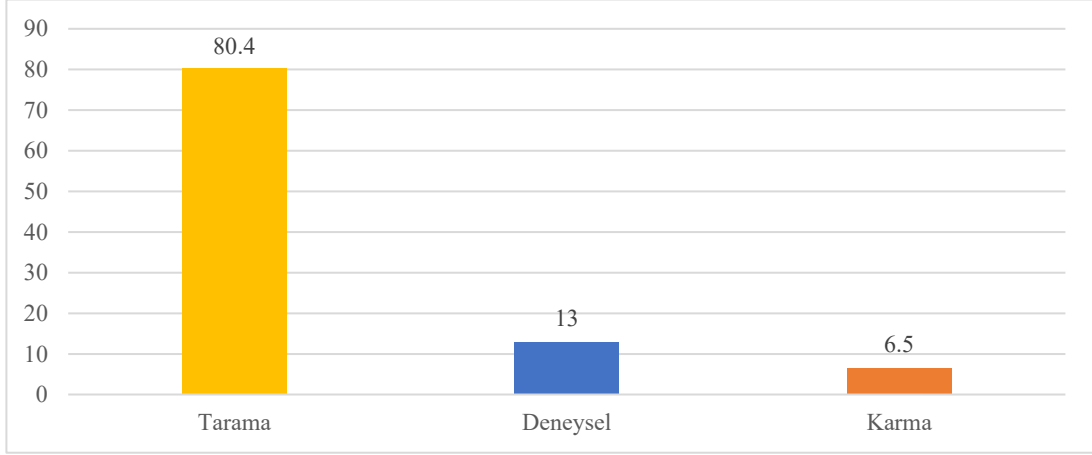
Yapılan analizler sonucunda, çalışmalarda önerilerin sunulduğu grupların çeşitliliği üzerine elde edilen bulgulara göre, incelenen tezlerin %63'ünde önerilerin sadece tek tip gruplara yönelik olduğu, dolayısıyla belirgin bir çeşitliliğin bulunmadığı görülmüştür. Ancak, %37'sinde ise öneriler, ebeveynler, uzmanlar, araştırmacılar gibi çeşitli grupları kapsayacak şekilde geniş bir yelpazede sunulmuştur (Şekil 3).

Şekil 4*İncelenen Tezlerin Yayın Türüne Göre Dağılımı*

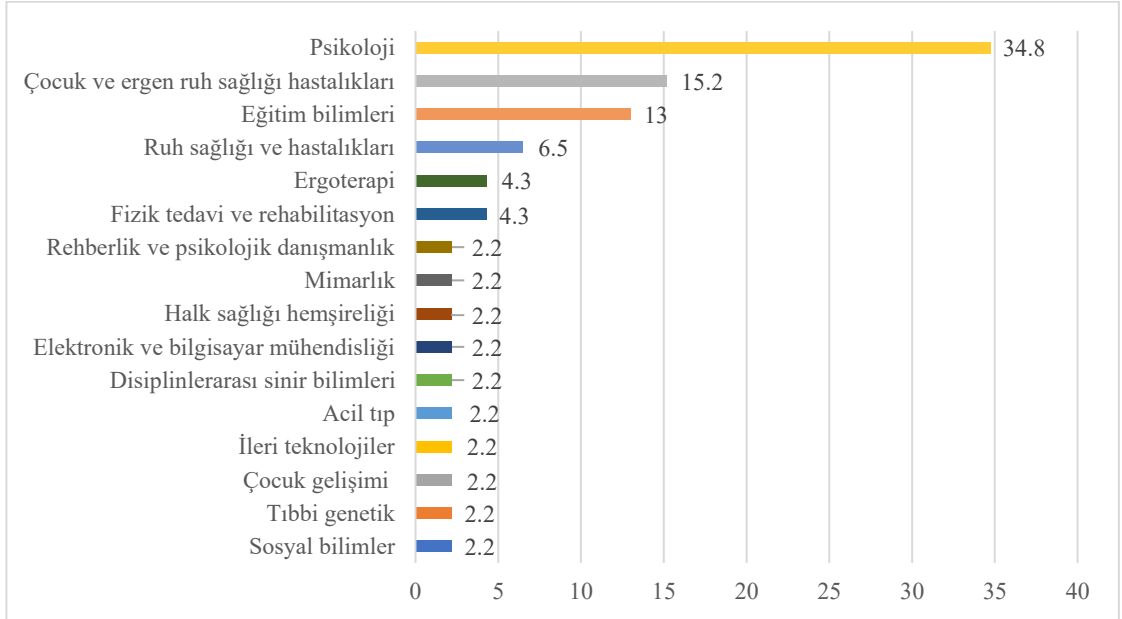
İlgili çalışmalar, yayın türü açısından incelendiğinde, çalışmaların %65.2'sinin YL tezleri olarak sınıflandırıldığı, %26.1'inin TU çalışmaları olarak değerlendirildiği ve yalnızca %8.7'sinin DR düzeyindeki tezler olarak belirlendiği tespit edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 5*İncelenen Tezlerin Yayın Yılına Göre Dağılımı*

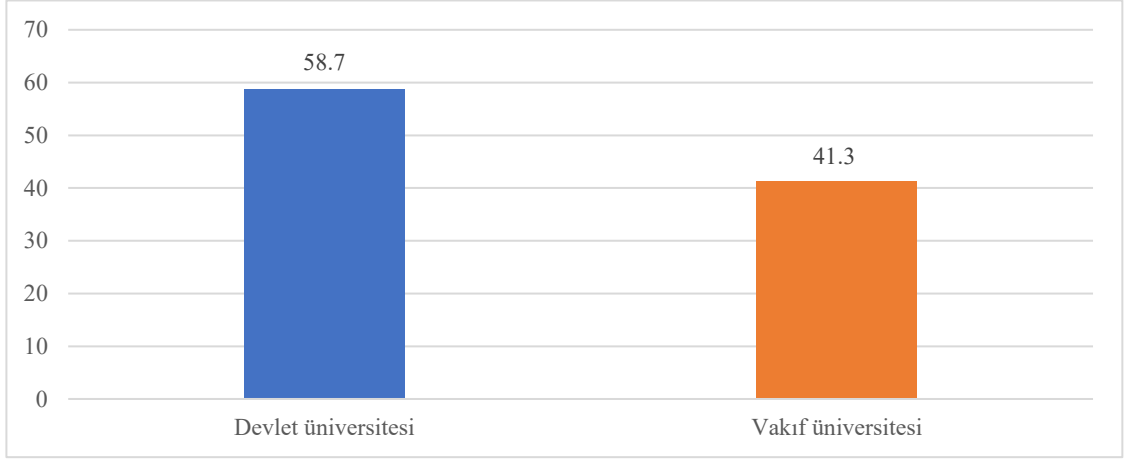
Çalışmanın bir diğer alt problemi kapsamında, ilgili tezlerin yayın yılına göre dağılımı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Yayın yıllarına göre yapılan inceleme sonucunda, en fazla yayının gerçekleştirildiği yılların 2018 ($n = 7$) ve 2016 ($n = 7$) yılları olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, en az yayın yapılan yılların ise 2014 ($n = 1$) ve 2023 ($n = 1$) olduğu görülmüştür. Ayrıca, her yıl konu ile ilgili en az bir çalışmanın yayımlandığı tespit edilmiştir (Şekil 5). Bu bulgular, ilgili alandaki yayın faaliyetlerinin zaman içinde nasıl değiştiğini ve hangi yıllarda daha yoğun bir araştırma yapıldığını göstermektedir.

Şekil 6*İncelenen Tezlerin Çalışma Desenine Göre Dağılımı*

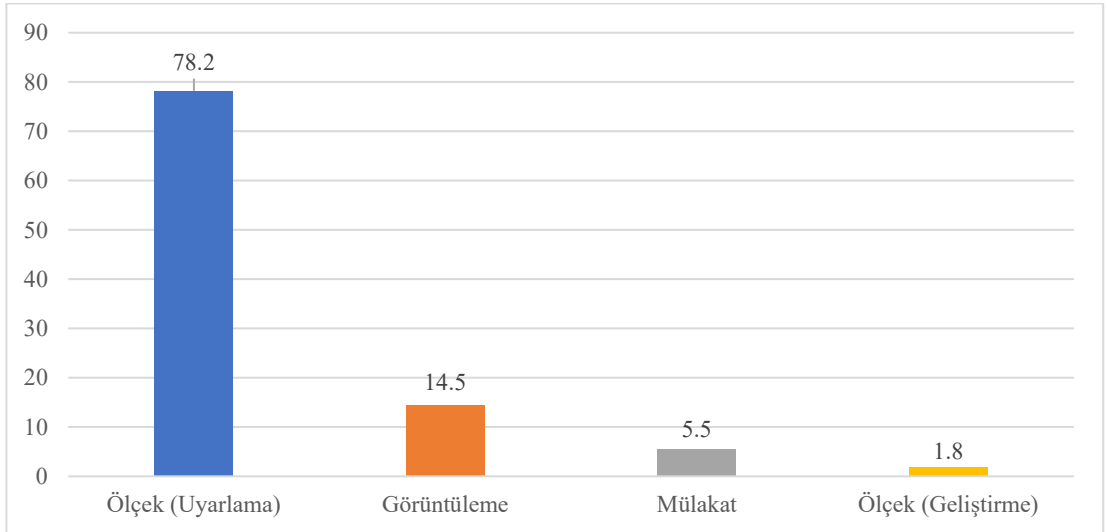
Araştırmaya alınan tezlerin çalışma desenine göre incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu inceleme sonucunda, tezlerin büyük bir kısmının (%80.4) tarama deseninde olduğu tespit edilmiştir. Tezlerde, deneysel çalışma desenlerinin yalnızca %13 oranında tercih edildiği ve karma desen çalışmalarının ise %6.5 oranında kullanıldığı görülmüştür (Şekil 6).

Şekil 7*İncelenen Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı*

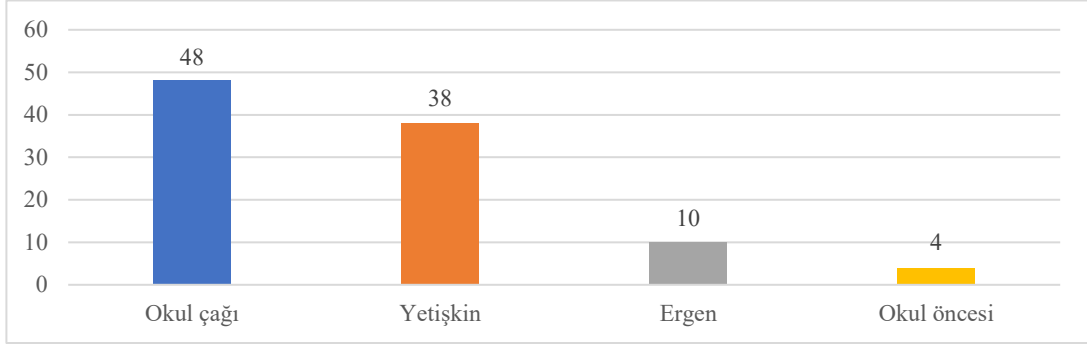
Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunun hangi anabilim dallarında çalışıldığına yönelik yapılan analiz sonucunda, ilgili konunun oldukça geniş bir yelpazede ele alındığı tespit edilmiştir. İncelemeler sonucunda, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) üzerine en çok çalışmanın %34.8 oranında psikoloji anabilim dalında gerçekleştirildiği görülmüştür. Psikolojiyi, %15.2 oranında çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları anabilim dalı izlemektedir. Konu ile ilgili en az çalışma yapan anabilim dalı ise “ileri teknolojiler anabilim dalı” olarak saptanmıştır.

Şekil 8*İncelenen Tezlerin Yayımlandığı Üniversitenin Türüne Göre Dağılımı*

Araştırmaya dahil edilen tezlerin üniversite türüne göre çalışma sıklığı incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda tezlerin %58.7'sinin devlet üniversitelerinde yürütüldüğü tespit edilmiştir. Tezlerin %41.3'ünün ise vakıf üniversitelerinde yayımlandığı görülmüştür. Hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde konunun benzer bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Şekil 8).

Şekil 9*İncelenen Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı*

Tezlerde kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde; çalışmaların %78.2'sinde uyarlama ölçeklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, %14.5 oranında çeşitli görüntüleme tekniklerinin tercih edildiği, %5.5 oranında mülakat tekniğinin kullanıldığı ve %1.8 oranında ise ilgili çalışma kapsamında geliştirilmiş ölçeklere yer verildiği görülmektedir (Şekil 9).

Şekil 10*İncelenen Tezlerin Çalışma Grubuna Göre Dağılımı*

Araştırmada incelenen tezlerin çalışma grubuna göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların %48'inde okul çağı grubuyla çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Tezlerin %38'inde ise yetişkinlerle çalışma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, çalışmaların %10'unda ergenlerle, yalnızca %4'ünde ise okul öncesi grupla çalışma yapılmıştır (Şekil 10). Bu bulgular, ilgili alandaki araştırmaların hangi yaş gruplarına odaklandığını ve yaş grupları arasındaki dağılımı ortaya koymaktadır.

Şekil 11*Çalışma Verilerinin Kod Bulutu Tekniği ile Gösterimi*

Son olarak, kod bulutu tekniği kapsamında yapılan inceleme, erken müdahale uygulamalarındaki eksiklikleri, ilgili alandaki öneri yetersizliklerini ve öneri sunulan grupların çeşitliliğindeki yetersizlikleri ortaya koymuştur (Şekil 11).

Tartışma

Bu araştırmanın temel amacı, DEHB temalı lisansüstü tezleri incelemek ve bu tezlerde erken müdahalenin varlığını sorgulamaktır. Yürütülen bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular incelendiğinde konuyla ilgili çalışmaların sadece %4.3'ünde erken müdahale uygulamalarının varlığı tespit edilmiştir. Bu durum, DEHB'nin erken teşhis ve yönetimi için erken müdahalenin potansiyel faydalarının üzerinde durulmadığına dair ciddi bir işaret olarak değerlendirilebilir. Alanyazında DEHB üzerinde erken müdahale uygulamalarının etkililiği olduğu bulgusu (Chronis-Tuscano, 2022; DuPaul & Kern, 2011; Jones vd., 2008) yer almasına rağmen mevcut tezlere bu durumun yansımadağı tespit edilmiştir. Bununla birlikte mevcut çalışmaların öneri kısımları değerlendirildiğinde

de %34.8'inde erken müdahaleye dair önerilerin bulunduğu görülmüştür. İlgili oran oldukça düşük olup araştırmalarda erken müdahalenin önemine yeterince dikkat çekilmediğini göstermektedir. Oysa erken müdahalenin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi, DEHB'nin daha iyi yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır (Halperin vd., 2012; Molina vd., 2009; Percy vd., 2020). Ayrıca verilen önerilerdeki çeşitlilik ele alındığında da sadece çalışmaların %37'sinin farklı grupları (ebeveynler, uzmanlar, araştırmacılar vb.) kapsayacak şekilde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde erken müdahalenin doğası gereği stratejilerin çeşitli paydaşlar arasında iş birliği ve koordinasyon gerektirdiği ve geniş bir perspektife ihtiyaç duyduğu bilinmektedir (Roberts-DeGennaro, 1996; Smith, 2010; Sonuga-Barke vd., 2011). Mevcut çalışmalarda erken müdahalenin doğasına uygun yaklaşım sergilenmemiş olduğu, DEHB ve erken müdahale ilişkisine yer verilmediği görülmüştür. Bu nedenle, DEHB üzerine yapılan araştırmalarda erken müdahale konusuna daha çok değinilmesi gerektiği ve özellikle erken müdahale kapsamında verilen önerilerde daha kapsayıcı bir yaklaşım izlenerek farklı paydaşlara yer verilmesi gerektiği ve kapsamlı önerilerin sunulması gerekliliği ön görülmektedir.

Mevcut çalışmaların bulguları çerçevesinde, çalışmaların büyük çoğunluğunun nicel araştırma tabanında, tarama deseni kullanılarak yapıldığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, ilgili literatürde daha önce yapılmış olan çalışmalarda da lisansüstü tezlerde nicel araştırmalara yer verildiği önemli bir bulgudur (Ayanoğlu vd., 2019; Beyazıt, 2015; Erdem, 2011; Kaytez & Durualp, 2014). Bu durum, ilgili konunun geniş bir alanı kapsamaya ve mevcut alan yazındaki bilgilerin derlenmesi ihtiyacını ortaya koymakla beraber, deneysel çalışmaların oranının düşük olması, DEHB üzerinde kontrollü deneyler yapmanın etik zorlukları veya bu alanda sınırlı kaynakların bulunması ile açıklanabilmektedir. Ayrıca, mevcut bulgular çerçevesinde DEHB ile ilgili çalışmaların büyük bir kısmının (%65.2) yüksek lisans düzeyinde çalışmalar olduğu da görülmektedir. Bu durum da ilgili çalışmalarda deneysel desenin azlığı için açıklayıcı olabilmektedir. Çünkü yüksek lisans dönemi, araştırmanın temel ilkelerinin öğrenildiği ve aslında temel düzeyde araştırma becerilerinin kazanıldığı bir basamaktır ve genelde problemin tespitine dayalı çalışmalara yer verir. Oysa doktora düzeyinde araştırmalar, problem tespit basamağından ziyade problemin olası çözüm yolları üzerine çalışmalar yürütürler ve bu çalışmalar yüksek lisans düzeyine göre daha yetkin bir araştırma bilgisi ile gerçekleştirildiği için deneysel çalışmalara doktora düzeyinde yönelim daha sık görülmektedir. Yine bu bulgudan yola çıkarak alanda DEHB üzerine yürütülecek çalışmalarda daha etkili sonuçlar için deneysel çalışmalara ağırlık verilmesi ve daha kapsamlı incelemeler için karma yöntem araştırmalarından faydalanılması gerekliliği ortaya konulmuştur.

Mevcut çalışmanın bir diğer bulgusuna göre, DEHB çalışmalarının en çok ele alındığı alanın psikoloji anabilim dalı olduğu da görülmüştür. Bu da DEHB'nin psikoloji alanında özellikle üzerinde durulan bir konu olduğunu göstermektedir. Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları anabilim dalının da ikinci sırada yer alması, DEHB'nin özellikle bu yaş gruplarında daha fazla incelendiğini düşündürmektedir. Nitekim, çalışma grubuna göre dağılım incelendiğinde okul çağı grubunun en çok çalışılan grup olduğu görülmektedir. Benzer şekilde alan yazında yapılan çalışmalar okul dönemi çocuklarının en sık DEHB çalışılan grup olduğunu desteklemektedir (Canals-Sans vd., 2020; Handler & DuPaul, 2005) Bu, DEHB'nin çocukluk çağında daha yaygın olduğunu ve bu yaş grubuna yönelik tedavi ve müdahalelerin önemli bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca DEHB tanısının konulmasında okul döneminin beklenmesi ve okul öncesi dönemde ilgili tanının konulamaması da etkili olmaktadır. Yetişkinlerle yapılan çalışmaların oranının da önemli olduğu ve ergenler ve okul öncesi gruplarla yapılan çalışmaların daha az olduğu görülmektedir. Özellikle okul öncesi dönemde tanı bulunmamakla birlikte çünkü mevcut ölçme araçlarının bebeklik ve okul öncesi dönemde tanılama için yeterli olmadığı düşünülmektedir (Arnett vd., 2013; Curchack-Lichtin vd., 2014) yine erken müdahale kapsamında bu dönemin önemli olduğu da alan yazına dayalı olarak bilinmektedir. Genetik temeller ve belirli erken sinyaller dikkate alınarak erken müdahale çalışmaları özellikle bu grup üstünde yürütülerek olası sorunlara karşı tedbirler alınabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda da bu yaş gruplarında DEHB üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiğini düşündürebilir. Benzer şekilde okul öncesi dönemde erken müdahalenin incelendiği çalışmalarda da oldukça sınırlı çalışma olduğuna değinilmiştir (McGoey vd., 2002). Psikoloji ve psikiyatri alanında yoğun olarak çalışılmasının özellikle tanılama ile ilişkili olduğu da düşünülmektedir. Bununla birlikte özellikle okula devam içeren bir süreç içerisinde bu çocukların yaşantılarının büyük bir bölümünü geçiriyor olmasına dayanarak eğitim fakültelerinde özellikle konunun destek basamağına yönelik çalışmaların artırılmasının da önemli olacağı düşünülmektedir. Erken müdahalenin eğitsel destek kısmında özellikle bu fakültelerin çalışmalar yürütmesi DEHB tanılı çocukların akademik kazanımlarının iyileştirilmesinde ve olası diğer problem davranışlarının da sağaltılmasında etkili olabilir. Özellikle alan yazında ortaya konmuş olan DEHB tanılı çocukların öğretmenlerine yakınlık hissedememe ve öğretmenlerin olumsuz algılarına dayalı araştırmalar (Ewe, 2019) düşünüldüğünde bu alana gösterilecek eğilimin potansiyel eğitimciler ve DEHB tanılı çocuk arasındaki ilişkiyi de iyileştirebileceği düşünülmektedir.

Üstelik bu şekilde bir iyileşmenin akran ilişkisindeki olumsuz etkileri de sağaltabileceği düşünülmektedir (Ewe, 2019).

Mevcut çalışmada, ilgili lisansüstü tezlerin hangi üniversiteler kapsamında yayımlandığı da incelenmiş ve çalışmaların üniversite türüne göre dağılımı incelendiğinde, devlet üniversitelerinde (%58.7) yapılan çalışmaların daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, devlet üniversitelerinde DEHB üzerine daha fazla kaynak ve destek olmasının yanı sıra, kamu kurumlarıyla iş birliği ve erişim kolaylığının da etkili olabileceğini akla getirmektedir. Bununla birlikte mevcut farkın çok yüksek bir oranı ifade etmediği de görülmektedir. Bu noktada ise mevcut konunun birçok alanda popüler olmasıyla açıklanabilmektedir.

İncelenen tezlerin veri toplama araçları değerlendirildiğinde genellikle uyarlama ölçeklerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, alanda DEHB'nin tanı ve değerlendirmesi için yaygın olarak kabul edilen ölçeklerin bulunduğunu ve kullanıldığını göstermektedir. Benzer şekilde Beyazıt'ın çocuk istismarını konu edinen lisansüstü tezler konusunda yaptığı çalışmada da lisansüstü tezlerde Türkçe'ye uyarlanmış ölçek ve envanterlerin yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Beyazıt, 2015). Bununla birlikte, ilgili çalışmaların yalnızca %1,8'inde geliştirilmiş ölçeklere yer verilmesi, DEHB üzerine yeni ölçeklerin geliştirilmesi konusunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Değişen toplumsal dengelere yönelik olarak belirli tanı belirteçlerinin de güncellenmesi gerekliliği, değişen bulgular çerçevesinde, değişen ihtiyaçlara uygun olarak yenilenmiş ölçek araçlarının daha etkili sonuçlar ortaya koyacağı düşünülmektedir. Yine bulgular en az tercih edilen yöntemin çeşitli görüntüleme teknikleri olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu durum deneysel çalışmalarının azlığı ile orantılı bulunabilir. Özellikle beyin taraması, göz takip ve görüntüleme sistemlerine dayalı çalışmalara yurt dışı alan yazında (Gao vd., 2024; Laatsch vd., 2024; Papanikolaou vd., 2024; Zhang vd., 2024) sıklıkla yer verilmesine rağmen ilgili alanda yurt içi çalışmaların ve tezlerin yetersiz olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, ilgili konuda tezlerin çoğunlukla 2016 ve 2018 yılları arasında yapıldığı ve bu tezlerin çoğunun yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. İlgili tezler çoğunlukla devlet üniversitelerinde yürütülmüş ve tezlerin en sık Psikoloji Anabilim Dalında hazırlanmış olduğu, desen olarak tarama çalışmalarının tercih edildiği dikkat çeken bulgular olmuştur. Araştırmaya alınan tezlerin çoğunun örneklem grubunun okul çağı çocuklarından oluştuğu ortaya konulmuş ayrıca tezlerde veri toplama aracı olarak uyarlaması yapılan ölçeklerin tercih edildiği tespit edilmiştir. Tezlerin çoğunluğunda içerikte “erken müdahale” ile ilgili uygulamalara yer verilmediği belirlenmiş, öneriler bölümünde de çoğunlukla erken müdahaleye özgü önerilerin yer almadığı ortaya konmuştur. Çalışmaların büyük kısmında önerilerin tek yönlü olarak verildiği saptanmıştır. Bu bulgular ışığında bir sonraki araştırmalar için aşağıdaki önerilere yer verilmiştir;

1. İlerleyen araştırmalarda “dikkat eksikliği”, “dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu”, “hiperaktivite bozukluğu” gibi anahtar kelimeler araştırılarak ilgili tezlerde erken müdahalenin varlığı araştırılabilir böylece çalışma daha geniş bir düzleme taşınabilir.
2. DEHB Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu ile ilgili Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Bilimleri Enstitüsü gibi birimlerde çalışmaların artırılması teşvik edilebilir. Bu enstitülerde multidisipliner yaklaşımların benimsenmesi DEHB'nin çeşitli yönlerinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını ve özellikle erken müdahale kapsamında verilen eğitici destek ile DEHB tanılı bireylerin daha az uyum sorunu yaşamalarını sağlayabilir.
3. DEHB ile ilgili doktora düzeyinde tez çalışmaları artırılabilir. Doktora tezleri, konunun derinlemesine incelenmesini ve yeni teorik ve uygulamalı bilgi üretimini teşvik edebilir.
4. DEHB konusunda yapılan çalışmaların karma yöntem araştırmaları ile desteklenmesi ve nitel ve nicel verilerin ortak kullanımı ile daha geniş ve derinlemesine bilgiler edinilmesi desteklenebilir.
5. DEHB ile ilgili çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları çeşitlendirilebilir. Böylelikle DEHB'nin çeşitli yönlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir.
6. DEHB ile ilgili çalışmalarda erken dönemde tanı ve erken müdahalenin önemi vurgulanıp bu konuda ailelere, uzmanlara ve eğitimcilere öneriler sunulabilir. Ayrıca bu konuda farkındalık artırıcı programlar geliştirilebilir.
7. Erken müdahale uygulamaları ve stratejilerinin paydaşlar arasında daha fazla iş birliği ve koordinasyon içinde yürütülmesi teşvik edilmelidir. Eğitimciler, sağlık profesyonelleri ve aileler arasında etkili bir iletişim ve koordinasyon, erken müdahale stratejilerinin başarısını artırabilir.

Yazarların Katkı Düzeyleri

Çalışma konusunu belirleme, araştırma deseni, verilerin bir grubunun toplanması, verilerin analizi ve bulguların hazırlanması, giriş kısmının geliştirilmesi, tartışmanın yazılması Büşra Kurtoğlu-Karataş tarafından yürütülürken, giriş bölümünün yazılması, tartışmanın geliştirilmesi ve verilerin bir grubunun toplanması Beyhan Özge Yersel tarafından yürütülmüştür.

Kaynaklar

- Alagöz, N., Emre, O., Varlıklıöz, K., & Arslan, Z. (2021). Türkiye’de dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu konusunda yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Scientific Educational Studies*, 5(2), 66-83. <https://doi.org/10.31798/ses.941572>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Akoğlu, G., & Şipal, R. F. (2012). Düşük sosyoekonomik düzeydeki çocuklara yönelik erken müdahale yaklaşımları: Dünyadan ve Türkiye’den uygulamalar. *Journal of Society & Social Work*, 23(1), 213-225.
- Arı, F. P. (2018). *Somatik belirti ve ilişkili bozukluğu olan çocukların aleksitimi düzeyleri, güçlükleri, baş etme becerileri ve aile işlevselliği* (Tez Numarası: 517769) [Tıpta uzmanlık tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Arnett, A. B., MacDonald, B., & Pennington, B. F. (2013). Cognitive and behavioral indicators of ADHD symptoms prior to school age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(12), 1284-1294. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12104>
- Ayanoğlu, M., Boğa, E., Kay, M. A., İnci, R., Tarkoçin, S., Kaçmaz, C., & Gögebakan, Ş. (2019). Çocukluk döneminde görülen duygusal ve davranışsal sorunlarla ilgili Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 7(2), 196-210.
- Balogh, L., Pulay, A. J., & Réthelyi, J. M. (2022). Genetics in the ADHD clinic: How can genetic testing support the current clinical practice? *Frontiers in Psychology*, 13, 751041. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.751041>
- Baumgaertel, A. (1999). Alternative and controversial treatments for attention-deficit/hyperactivity disorder. *Pediatric Clinics of North America*, 46(5), 977-992. [https://doi.org/10.1016/S0031-3955\(05\)70167-X](https://doi.org/10.1016/S0031-3955(05)70167-X)
- Beyazıt, U. (2015). Çocuk istismarı konusunda Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(1), 1-20.
- Bell, A. S. (2011). A critical review of ADHD diagnostic criteria: What to address in the DSM-V. *Journal of Attention Disorders*, 15(1), 3-10. <https://doi.org/10.1177/1087054710365982>
- Blackman, J. A. (2002). Early intervention: A global perspective. *Infants and Young Children*, 15(2), 11-19
- Canals-Sans, J., Morales-Hidalgo, P., Roigé-Castellví, J., Voltas-Moreso, N., & Hernández-Martínez, C. (2021). Prevalence and epidemiological characteristics of ADHD in pre-school and school-age children in the province of Tarragona, Spain. *Journal of Attention Disorders*, 25(13), 1818-1833. <https://doi.org/10.1177/1087054720938866>
- Cesur, E., & Köksal-Akyol, A. (2019). Annelerinin görüşlerine göre DEHB tanılı çocukların okullarda karşılaştıkları sorunlar. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 50(50), 80-95. <https://doi.org/10.15285/maruaeab.586824>
- Children and Adults with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (CHADD). (2024, December 11). *General prevalence of ADHD*. <https://chadd.org/about-adhd/general-prevalence/>
- Chronis-Tuscano, A. (2022). ADHD in girls and women: A call to action-Reflections on Hinshaw et al. (2021). *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 63, 497-499. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13574>
- Curchack-Lichtin, J. T., Chacko, A., & Halperin, J. M. (2014). Changes in ADHD symptom endorsement: Preschool to school age. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42, 993-1004. <https://doi.org/10.1007/s10802-013-9834-9>
- Çamcıoğlu, T., Yıldız, Ö., & Ağaoğlu, B. (2011). DEHB tanısı konmuş çocukların anne babalarında DEHB sıklığı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(3), 212-220.
- Danxia, X., Jingyu, Z., & Jianbo, W. (2023). Sibling relationships among firstborn preschoolers with ADHD: A Chinese population-based retrospective cohort study. *Research Square* (Preprint, Version 1). <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2908694/v1>

- DuPaul, G. J., & Kern, L. (2011). *Young children with ADHD: Early identification and intervention*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12311-000>
- Eilertsen, E. M., Gjerde, L. C., Reichborn-Kjennerud, T., Ørstavik, R. E., Knudsen, G. P., Stoltenberg, C., & Ystrom, E. (2017). Maternal alcohol use during pregnancy and offspring attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD): A prospective sibling control study. *International Journal of Epidemiology*, 46(5), 1633-1640. <https://doi.org/10.1093/ije/dyx067>
- Erdem, D. (2011). Türkiye'de 2005-2006 yılları arasında yayımlanan eğitim bilimleri dergilerindeki makalelerin bazı özellikler açısından incelenmesi: Betimsel bir analiz. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2(1), 140-147.
- Ercan, E. S., Bilaç, Ö., Uysal Özaslan, T., & Akyol-Ardıç, U. (2015). Prevalence of psychiatric disorders among Turkish children: The effects of impairment and sociodemographic correlates. *Child Psychiatry & Human Development*, 47, 35-42.
- Ewe, L. P. (2019). ADHD symptoms and the teacher-student relationship: A systematic literature review. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 24(2), 136-155. <https://doi.org/10.1080/13632752.2019.1597562>
- Gao, Z., Duberg, K., Warren, S., Zheng, L., Hinshaw, S., Menon, V., & Cai, W. (2024). Reduced temporal and spatial stability of neural activity patterns predict cognitive control deficits in children with ADHD. *bioRxiv: The preprint server for biology*, 2024.05.29.596493. <https://doi.org/10.1101/2024.05.29.596493>
- Graetz, B. W., Sawyer, M. G., & Baghurst, P. (2005). Gender differences among children with DSM-IV ADHD in Australia. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(2), 159-166.
- Graetz, B. W., Sawyer, M. G., Baghurst, P., & Hirte, C. (2006). Gender comparisons of service use among youth with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 14(1), 2-11. <https://doi.org/10.1177/10634266060140010101>
- Halperin, J., Bédard, A., & Curchack-Lichtin, J. (2012). Preventive interventions for ADHD: A neurodevelopmental perspective. *Neurotherapeutics*, 9(3), 531-541. <https://doi.org/10.1007/s13311-012-0123-z>
- Han, J. Y., Kwon, H. J., Ha, M., Paik, K. C., Lim, M. H., Lee, S. G., & Kim, E. J. (2015). The effects of prenatal exposure to alcohol and environmental tobacco smoke on risk for ADHD: A large population-based study. *Psychiatry Research*, 225(1-2), 164-168. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2014.11.009>
- Handler, M. W., & DuPaul, G. J. (2005). Assessment of ADHD: Differences across psychology specialty areas. *Journal of Attention Disorders*, 9(2), 402-412. <https://doi.org/10.1177/1087054705278762>
- Hergüner, S., & Hergüner, A. (2012). Psychiatric comorbidity in children and adolescents with attention deficit hyperactivity disorder. *Archives of Neuropsychiatry*, 49(2), 114-119.
- Higgins, P. T. J., & Deeks, J. J. (2008). Selecting studies and collecting data. In J. Higgins & S. Green (Eds.), *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions: Cochrane book series* (pp. 151-185). <https://doi.org/10.1002/9780470712184.ch7>
- Jones, K., Daley, D., Hutchings, J., Bywater, T., & Eames, C. (2008). Efficacy of the Incredible Years Programme as an early intervention for children with conduct problems and ADHD: Long-term follow-up. *Child: Care, Health and Development*, 34, 380-390. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2008.00817.x>
- Karabekiroğlu, K., Çakın-Memik, N., Özcan-Özel, O., Toros, F., Öztö, D., Özbaran, B., & Yaman, A. K. (2009). DEHB ve otizm ile ilgili bilgi düzeyleri ve damgalama: Sınıf öğretmenleri ve ana babalarla çok merkezli bir çalışma. *Klinik Psikiyatri*, 12, 79-89.
- Kauffman, J. M. (1997). *Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth*. Merrill/Prentice Hall.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler ve teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Kaytez, N., & Durualp, E. (2014). Türkiye'de okul öncesinde oyun ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 110-122.

- Koonce, D. A., Cruce, M. K., Aldridge, J. O., Langford, C. A., Sporer, A. K., & Stinnett, T. A. (2004). The ADHD label, analogue methodology, and participants' geographic location on judgments of social and attentional skills. *Psychology in the Schools, 41*, 221-234. <https://doi.org/10.1002/pits.10150>
- Küçük-Doğaroğlu, T., & Bapoğlu-Dümeni, S. S. (2015). Sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan okul öncesi öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ve erken müdahale hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 2*(2), 460-473.
- Laatsch, J., Stein, F., Maier, S., Matthies, S., Sobanski, E., Alm, B., & Philipsen, A. (2024). Neural correlates of inattention in adults with ADHD. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience, 1-12*. <https://doi.org/10.1007/s00406-024-01872-2>
- López-Martín, S., Albert, J., Calleja-Pérez, B., Fernández-Mayoralas, D. M., Fernández-Perrone, A. L., Jiménez De Domingo, A., & Fernández-Jaén, A. (2024). Genetics of ADHD in clinical practice. *Medicina, 84*, 26-30. <https://europepmc.org/article/med/38350621>
- McGoey, K. E., Eckert, T. L., & DuPaul, G. J. (2002). Early intervention for preschool-age children with ADHD: A literature review. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 10*(1), 14-28. <https://doi.org/10.1177/106342660201000103>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage.
- Molina, B. S. G., Hinshaw, S. P., Swanson, J. M., Arnold, L. E., Vitiello, B., Jensen, P. S., & Houck, P. R. (2009). The MTA at 8 years: Prospective follow-up of children treated for combined-type ADHD in a multisite study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 48*(5), 484-500. <https://doi.org/10.1097/chi.0b013e31819c23d0>
- Mukaddes, N. M., & Ercan, E. S. (2018). *Nörogelişimsel bozukluklar*. Nobel Tıp Kitabevi.
- Ohan, J. L., Visser, T. A., Strain, M. C., & Allen, L. (2011). Teachers' and education students' perceptions of and reactions to children with and without the diagnostic label "ADHD". *Journal of School Psychology, 49*(1), 81-105. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2010.10.001>
- Öğümsöğütü, E. (2021). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanılı çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinde bakım verme yükü* [Tıpta uzmanlık tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Pamukkale GCRIS Database.
- Özbay, A., & Kayhan, Z. (2024). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun (DEHB) nedenleri ve tedavi yöntemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(89), 394-406. <https://doi.org/10.17755/esosder.1283141>
- Özmen, S., & Özmen, A. (2013). Yetişkinlerde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun demografik değişkenlere, öfke ve öfke ifade tarzına göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(2), 45-67.
- Özyurt, G., Akay, A. P., Öztürk, Y., Baykara, B., & Emiroğlu, N. I. (2016). DEHB'li çocuklarda ve annelerinde duygu düzenlemenin araştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17*(5), 393-402.
- Papanikolaou, C., Sharma, A., Lind, P. G., & Lencastre, P. (2024). Lévy flight model of gaze trajectories to assist in ADHD diagnoses. *Entropy, 26*(5), 392. <https://doi.org/10.3390/e26050392>
- Pearcy, B., Barbaro, P., Adey, N., Bamess, L.-A., Curtis, S., Coombs, S., Mancini, V., & Rao, P. (2020, November 23). *Efficacy of parent information sessions for understanding attention-deficit/hyperactivity disorder children* [Online scientific poster]. ScienceOpen Posters. <https://doi.org/10.14293/S2199-1006.1.SOR-PPKMCHM.v1>
- Polanczyk, G., & Jensen, P. (2008). Epidemiologic considerations in attention deficit hyperactivity disorder: A review and update. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America, 17*(2), 245-260. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2007.11.006>
- Powell, V., Riglin, L., & Hammerton, G. (2020). What explains the link between childhood ADHD and adolescent depression? Investigating the role of peer relationships and academic attainment. *European Child & Adolescent Psychiatry, 29*(12), 1581-1591. <https://doi.org/10.1007/s00787-019-01463-w>

- Roberts-DeGennaro, M. (1996). An interdisciplinary training model in the field of early intervention. *Children & Schools*, 18(1), 20-29. <https://doi.org/10.1093/cs/18.1.20>
- Rojas, N. L., & Chan, E. (2005). Old and new controversies in the alternative treatment of attention-deficit hyperactivity disorder. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 11(2), 116-130. <https://doi.org/10.1002/mrdd.20064>
- Schneider, H., & Eisenberg, D. (2006). Who receives a diagnosis of attention-deficit/hyperactivity disorder in the United States elementary school population? *Pediatrics*, 117(4), e601-e609. <https://doi.org/10.1542/peds.2005-1308>
- Schachar, R., & Tannock, R. (2002). Syndromes of hyperactivity and attention deficit. In M. Rutter & E. Taylor (Eds.), *Child and adolescent psychiatry* (pp. 399-418). Blackwell Science.
- Smith, J. (2010). An interdisciplinary approach to preparing early intervention professionals: A university and community collaborative initiative. *The Journal of the Teacher Education Division of the Council for Exceptional Children*, 33(2), 131-142. <https://doi.org/10.1177/0888406409357546>
- Sonuga-Barke, E. J., Koerting, J., Smith, E., McCann, D. C., & Thompson, M. (2011). Early detection and intervention for attention-deficit/hyperactivity disorder. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 11(4), 557-563.
- Soykan-Aysev, A., & Erdoğan-Bakar, E. (2010). Ergende dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. S. Karakaş (Ed.), *Kognitif nörobilimler içinde* (ss. 403-416). Nobel Tıp Kitabevleri.
- Temiz, Ö. Ü. G., & Yayla, R. (2022). Okul öncesi dönemde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB). H. Babacan (Ed.), *Sosyal ve insani bilimler: Teori, güncel araştırmalar ve yeni eğilimler içinde* (ss. 62-72). IVPE.
- Torun, N. Y., Özşahin, A., & Sütçügil, L. (2009). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun yetişkinlikteki yansımaları. *Klinik Psikiyatri*, 12, 43-50.
- Türkiye Psikiyatri Derneği. (2024, Kasım 11). *Erişkin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu*. <https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/33/eriskin-dikkat-eksikligi-ve-hiperaktivite-bozuklugu>
- Walters, R., Zayats, T., & Haavik, J. (2023). Genetics of ADHD and its utility in science and clinic. *European Neuropsychopharmacology*, 75, S20-S21. <https://doi.org/10.1016/j.euroneuro.2023.08.047>
- Widerstrom, A. H., Mowder, B. A., & Sandal, S. R. (1997). *Infant development and risk: An introduction*. Paul Brookes Publishing.
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. C. (2003). *Behavior disorders of childhood*. Prentice Hall/Pearson Education.
- Woodward, L., Taylor, E., & Dowdney, L. (1998). The parenting and family functioning of children with hyperactivity. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 39(2), 161-169.
- Zhang, F., Li, Y., Liu, L., Liu, Y., Wang, P., & Biswal, B. B. (2024). Corticostriatal causality analysis in children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 78(5), 291-299. <https://doi.org/10.1111/pcn.13650>
- Zendarski, N., Haebich, K., Bhide, S., Quek, J., Nicholson, J. M., Jacobs, K. E., Efron, D., & Sciberras, E. (2020). Student-teacher relationship quality in children with and without ADHD: A cross-sectional community-based study. *Early Childhood Research Quarterly*, 51, 275-284.

Examination of the Presence of Early Intervention in Postgraduate Theses and Dissertations on Attention Deficit and Hyperactivity Disorder Published in Türkiye Between 2013-2023*

Büşra Kurtoglu-Karatas¹

Beyhan Özge Yersel²

Abstract

Introduction: This study aims to examine the presence of research on early intervention in postgraduate theses/dissertations on attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) conducted in Türkiye.

Method: The study employed document analysis, a qualitative research method. The study group consisted of 46 theses/dissertations registered in the Council of Higher Education Thesis Center. Data were collected by searching Council of Higher Education Thesis Center using the keyword "Attention Deficit and Hyperactivity Disorder." The collected data were evaluated using the "ADHD Checklist" and analyzed with MAXQDA 2020 software.

Findings: The results revealed that the majority of theses/dissertations were conducted between 2016 and 2018, with most being master's theses completed at public universities. It was also found that these theses/dissertations were predominantly carried out in the Department of Psychology, with screening studies being the most common research design. Additionally, most studies focused on school-age children as their sample group and primarily used adapted scales as data collection tools. The analysis indicated that most theses/dissertations did not include early intervention practices. Furthermore, an examination of the target groups for recommendations showed that these recommendations were generally directed at a single group.

Discussion: The review highlights that insufficient attention has been given to early intervention within the field. Despite the acknowledged importance of interdisciplinary collaboration and family involvement in early intervention studies, the recommendations in the examined theses/dissertations were generally one-sided and lacked an interdisciplinary approach, which underscores the inadequacy of these studies in addressing early intervention comprehensively. In conclusion, while ADHD has been studied across various departments, universities, and levels of higher education, existing research lacks sufficient emphasis on early intervention and related recommendations. Future studies on ADHD should place a greater focus on early intervention, consider the collaborative role of families and professionals, and adopt mixed-method approaches for more in-depth insights.

Keywords: Attention deficit and hyperactivity disorder, early intervention, early intervention practices, postgraduate thesis, document analysis.

To cite: Kurtoglu-Karatas, B., & Yersel, B. Ö. (2025). Examination of the presence of early intervention in postgraduate theses and dissertations on attention deficit and hyperactivity disorder published in Türkiye between 2013-2023. *Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education*, Advance Online Publication. <https://doi.org/10.21565/oelegitimdergisi.1503974>

*The current study was presented as an oral presentation at the 7th National Early Childhood Intervention Congress held from October 5th to 8th, 2023, and the abstract text has been published.

¹**Corresponding Author:** Res. Assit., Hitit University, E-mail: busrakurtoglukaratas@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3370-4915>

²Lecturer, Başkent University, E-mail: bozgeyersel@baskent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4736-1391>

Introduction

Attention Deficit and Hyperactivity Disorder (ADHD) is classified as a neurodevelopmental disorder characterized by significant inattention, hyperactivity, and/or impulsivity (American Psychiatric Association [APA], 2013). Although ADHD typically emerges during childhood, its developmental consequences may persist into adulthood, leading to various difficulties in daily life (Torun et al., 2009). The global prevalence of ADHD ranges between 8% and 12%, highlighting the severity of the disorder (Özyurt et al., 2016). Studies conducted in Türkiye indicate that the disorder is observed in 12.7% of the population (Ercan et al., 2015), suggesting a higher prevalence than the global average. Moreover, the number of individuals diagnosed with ADHD continues to rise (Children and Adults with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder, 2024). The increasing diagnosis of ADHD in adulthood underscores the challenges faced by individuals who, unlike their neurotypical peers, must navigate critical life stages without specific accommodations. This finding reinforces that the effects of ADHD are not confined to childhood but can persist throughout life (Özmen & Özmen, 2012; Turkish Psychiatric Association, 2024).

Genetic factors are generally found to play a significant role in ADHD. However, environmental and psychosocial factors may contribute to the development of ADHD (Mukaddes & Ercan, 2018). Children with a family history of ADHD have been reported to have a higher likelihood of developing the disorder compared to those without such a history (Ari, 2018). This finding underscores the potential difficulty in accurately assessing risk due to undiagnosed parents (Lopez-Martin et al., 2024). Furthermore, the lack of parental diagnosis may pose a significant barrier to understanding children's ADHD risk and determining appropriate intervention strategies. This suggests that both genetic and environmental factors interactively contribute to the risk of ADHD and that family-based assessments are crucial for accurately identifying these risks. Additionally, Wicks-Nelson and Israel (2003) found that the risk of ADHD is higher in twin siblings, further supporting the genetic predisposition to the disorder. However, maternal factors such as alcohol and tobacco use during pregnancy, exposure to toxic substances, a history of trauma, preterm birth, and low birth weight have also been associated with an increased prevalence of ADHD (Eilertsen et al., 2017; Han et al., 2015). Moreover, parenting styles, parental depression, single-parent family structures, and dysfunctional family dynamics have been reported to be linked to ADHD (Ari, 2018; Woodward et al., 1998). These findings illustrate the broad spectrum of risk factors associated with ADHD, emphasizing the complexity of mitigating these risks while also highlighting the extensive range of contributing factors to the disorder.

The diagnostic process of ADHD is complex and requires a comprehensive evaluation alongside a thorough clinical examination. Therefore, ADHD is recognized as a significant clinical phenomenon that necessitates accurate diagnosis and expanded treatment approaches. According to the Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM)-5, ADHD symptoms must emerge before the age of 12 and persist for at least six months, with observations conducted on at least two separate occasions (APA, 2013). Early diagnosis of ADHD relies heavily on the careful documentation of early indicators. During infancy, irregular sleep patterns, excessive dependency, and feeding difficulties have been associated with ADHD (Soykan-Aysev & Erdoğan-Bakar, 2010). In the preschool period, *increased mobility* is considered a primary symptom. However, due to the naturally high activity levels and limited self-regulation in young children, diagnosis is often delayed until school age (Temiz & Yayla, 2022). Furthermore, hyperactivity should not be regarded as the sole or definitive criterion for ADHD diagnosis (Bell, 2011). Although ADHD may present differently in the preschool years, it becomes more evident when children enter formal education and experience difficulties in academic tasks, leading to recognition and diagnosis (Kauffman, 1997). While "*impulsivity*" is a predominant characteristic during infancy and the preschool years, "attention deficit" is more commonly observed during the school years. In adolescence, both "attention deficit" and "impulsivity" are frequently reported symptoms (Cesur & Köksal-Akyol, 2019; Schachar & Tannock, 2002). The evaluation of ADHD involves parental and behavioral assessments, clinical interviews conducted by psychiatrists and psychologists, and medical examinations. While parental observations serve as a valuable reference in early childhood, teacher reports gain significance during the school years. The process of diagnosing ADHD requires careful differentiation from other potential conditions to ensure diagnostic accuracy. Research indicates that ADHD frequently coexists with other psychiatric disorders and that some conditions may present with similar symptoms, leading to potential diagnostic overlap (Hergüner & Hergüner, 2012; Walters et al., 2023).

Early diagnosis and intervention for ADHD are of critical importance, as early intervention can prevent children diagnosed with ADHD from developing personality issues (such as low self-esteem, emotional, and behavioral disorders), academic difficulties, or at least mitigate the negative consequences of these challenges

(Jones et al., 2007; McGoe, Eckert & DuPaul, 2002). Early intervention programs are designed to support the development and learning of children with developmental disabilities or those at risk, aiming to minimize or prevent the effects of physical, cognitive, and emotional limitations (Akoğlu & Şipal, 2012; Blackman, 2002; Widerstrom et al., 1997). Given the high prevalence of ADHD, the implementation of early intervention programs is particularly crucial. These programs assist children with ADHD by addressing their social needs and providing academic support, helping them develop skills comparable to their peers (Jones et al., 2007). For children diagnosed with ADHD during the preschool years, parental training should be prioritized, followed by informing teachers about the condition (Küçük-Doğaroğlu & Bapoğlu-Dümenci, 2015). If deemed necessary by a physician, pharmacological treatment can be initiated. Additionally, behavioral interventions may be incorporated into the intervention program alongside medical treatment when appropriate (Baumgaertel, 1999; Rojas & Chan, 2005). Similarly, for children diagnosed during adolescence, raising awareness among both families and educators is of great importance. Unlike preschool interventions, strategies tailored to the adolescent's cognitive development should be introduced to ensure that support aligns with their specific developmental needs (Öğümsöğüt, 2021). In conclusion, given that ADHD is a highly prevalent neurodevelopmental disorder, the necessity of collaboration among families, teachers, and experts in the diagnosis and treatment process becomes increasingly evident (Özbay & Kayhan, 2024).

ADHD is a prevalent condition that has gained significant academic interest. A review of the literature reveals a wide range of studies on the topic. One study found that the lack of knowledge among parents and teachers about ADHD contributes to increased stigmatization of children with the disorder (Karabekiroğlu et al., 2009). Similarly, Ohan et al. (2011) examined how teachers perceive children labeled with ADHD. The findings indicated that teachers generally held more negative perceptions in scenarios involving children with an ADHD label. However, the researchers also reported a significant increase in teachers' willingness to engage in more effective educational and guidance efforts for these children. These findings provide important insights into teachers' attitudes toward children with ADHD labels and their motivation to develop educational interventions. Cesur and Köksal-Akyol (2019) explored various challenges faced by children with ADHD in school settings, based on mothers' perspectives. They highlighted the impact of labeling culture on children with ADHD, offering a comprehensive examination of the academic and social difficulties experienced by children carrying the ADHD label. Additionally, studies have investigated how being diagnosed with ADHD influences children's relationships with their teachers (Zendarski et al., 2020). Furthermore, research has also focused on the effects of ADHD labeling on undergraduate students enrolled in teacher education programs. For instance, Koonce et al. (2004) conducted a study with 259 university students and found that the ADHD label increased participants' tendency to identify attention problems in children. It is well-established that ADHD manifests differently across genders, and the literature suggests that this knowledge can influence labeling biases. Despite the fact that boys are diagnosed with ADHD at approximately two to two and a half times the rate of girls, clinical applications indicate that nearly six boys seek diagnosis for every girl (Graetz et al., 2005; Graetz et al., 2006; Polanczyk & Jensen, 2008; Schneider & Eisenberg, 2006). A common finding across these studies is that the labeling process often leads to the development of prejudice against children with ADHD.

In addition, studies identifying the genetic link to ADHD are also noteworthy (Balogh et al., 2022; Çamcıoğlu et al., 2011; Walters et al., 2023). Although it cannot be considered the sole cause and its genetic foundation remains partially unexplained, the existence of a genetic basis for ADHD is widely accepted. Furthermore, many ADHD studies have primarily focused on identifying behavioral problems. Danxia et al. (2023) investigated the sibling relationships of first-born children with ADHD by comparing them to children without ADHD. The study revealed that children with ADHD tend to have fewer positive relationships with their siblings, characterized by increased negative interactions, competition, and aggression as risk factors. Regulatory involvement and educational support were identified as protective factors. Similarly, a study by Powell et al. (2020) highlighted that childhood ADHD symptoms increase the risk of depression in late adolescence, with this relationship partially attributed to peer problems and academic failure. In other words, ADHD not only affects sibling relationships but also impacts peer relationships. The study also emphasized that targeting peer relationships and academic success could be crucial in preventing depression and formulating intervention strategies for individuals with ADHD. The importance of intervention programs and therapies focusing on peer relationships and academic success was emphasized as a preventive measure for ADHD-related challenges.

A holistic review of the literature reveals that children diagnosed with ADHD are subjected to labeling, which negatively impacts their peer and sibling relationships, academic performance, and social interactions. The

findings also underline the significance of genetic factors in the disorder. These results suggest that ADHD is a condition requiring intervention, with an urgent need for heightened sensitivity toward early diagnosis, particularly given its genetic basis. While numerous studies on ADHD are compiled in the literature, they do not directly address early intervention (Alagöz et al., 2021). Although there is consensus on the effectiveness of early intervention, the issue is often underemphasized, and recommendations in this area remain insufficient.

In this context, examining the presence of ADHD and early intervention studies in postgraduate theses/dissertations, which represent a core resource in academic research, can offer valuable insights into the overall framework of the studies on this subject. Postgraduate theses/dissertations, approved by expert juries, provide a unique perspective on ADHD research. Analyzing these theses/dissertations, particularly within the Turkish context, offers crucial information on how the issue is addressed, the methods and techniques generally preferred, and reveals existing gaps in early intervention. Given that postgraduate theses/dissertations typically reflect a longer research period compared to typical studies, the applied research embedded in these theses/dissertations is likely to be more in-depth, and identifying these studies will help uncover existing deficiencies in the field.

The primary aim of this research is to examine graduate theses/dissertations focused on ADHD and investigate the inclusion of early intervention in these theses/dissertations. Therefore, the following research questions are addressed:

1. Are early intervention practices incorporated into the content and implementation stages of ADHD-related theses/dissertations?
2. Are early intervention practices included in the recommendations of ADHD-related theses/dissertations?
3. If early intervention practices are included in the recommendations, which groups are targeted by these recommendations?
4. How do the publication years and types of the relevant theses/dissertations vary?
5. What are the distributions of study designs in the relevant theses/dissertations?
6. How do the universities and departments where the relevant theses/dissertations were conducted differ?
7. Do the data collection tools and methods used in the relevant theses/dissertations vary?
8. What is the distribution of sample groups in the relevant theses/dissertations?

Method

Model of the Study

This study employed document analysis, a qualitative research method. Document analysis involves the systematic examination of various written materials related to the targeted phenomenon within a specific framework of order and rules (Karasar, 2005). To select the theses/dissertations for document analysis, the Council of Higher Education Thesis Center database, the national repository for postgraduate theses/dissertations, was used, with the search limited to the keyword "ADHD." The specific focus on the term "ADHD" in this study was due to its direct relation to the diagnosis. When alternative search terms were included, publications that did not address the diagnosis comprehensively and focused solely on attention deficit or hyperactivity were also retrieved. Furthermore, previous studies on the subject often employed the full term "Attention Deficit and Hyperactivity Disorder" instead of "ADHD" (Alagöz et al., 2021). Therefore, this study aimed to identify theses/dissertations explicitly containing the diagnosis of "ADHD" and to conduct a literature analysis centered on this diagnosis, thus narrowing the focus to better align with the investigation of early intervention.

Study Group

In the context of the present study, it was deemed that examining the last decade would enhance the evaluation of the relevance and timeliness of the research. As emphasized by Higgins and Deeks (2008), as the time frame extends, studies may be influenced by technological advancements. Therefore, the focus was restricted to theses/dissertations published between 2013 and 2023. Following this comprehensive search, 46 theses/dissertations from various disciplines were identified. Since all the relevant theses/dissertations were open access, all 46 were included in the study group, and a thorough review was conducted.

Data Collection Tools

The *ADHD Checklist* was developed by the researchers as a data collection tool. This checklist includes questions regarding the 'publication year, type of thesis, university where it was completed, field of study, research design, sample, data collection methods, presence of early intervention practices within the thesis content, and the presence of diversity in groups for which early intervention-specific recommendations and suggestions were provided.' The developed tool was reviewed by three academicians specializing in child development, and necessary adjustments were made based on their recommendations. After final revisions, the tool was used to evaluate the theses/dissertations. To ensure clarity regarding the sources of the theses/dissertations, the unique identifier number assigned by the Council of Higher Education Thesis Center was used. The form also included sections for the publication year, type of publication (Master's-MSc, Doctorate-PhD, Medical Specialization-MD), university where the thesis was completed, field of study, research design, sample group, data collection methods, a section for identifying the presence of early intervention in the content, and, if present, a section specifying which groups were provided with recommendations and support in the context of early intervention.

Data Collection and Analysis

In the data analysis process, a pool of all theses/dissertations were created, and the theses/dissertations were randomly distributed between two researchers, who independently conducted the thesis evaluations. Subsequently, 25 theses/dissertations were randomly selected for cross-evaluation between the researchers to assess inter-rater consistency. The consistency between the researchers was calculated using the formula proposed by Miles and Huberman (1994): $[(\text{Consensus}) / (\text{Consensus} + \text{Disagreement})] \times 100$. The inter-rater consistency was found to be 96%. After confirming the adequacy of the consistency between the researchers, the data were analyzed. Descriptive analysis was applied, and the MAXQDA qualitative data analysis software was used. The thesis evaluations included in the program were coded according to the predetermined sub-problems of the study, and subsequent analyses were conducted.

Results

A search for the term 'ADHD' in the titles of postgraduate theses/dissertations in the Council of Higher Education Thesis Center database yielded 46 theses/dissertations. The findings of the analyses conducted on the key characteristics of these studies, as well as the presence of any findings related to early intervention practices, are presented below.

Figure 1

Presence of Early Intervention in the Content of Examined Theses/Dissertations

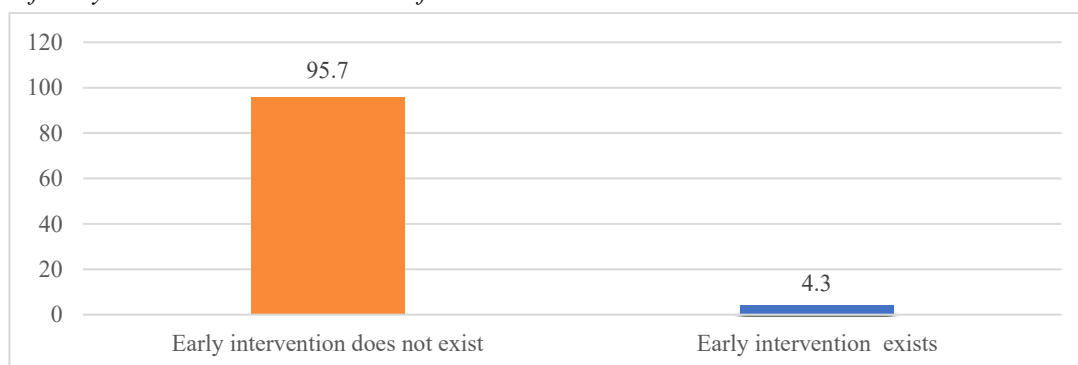
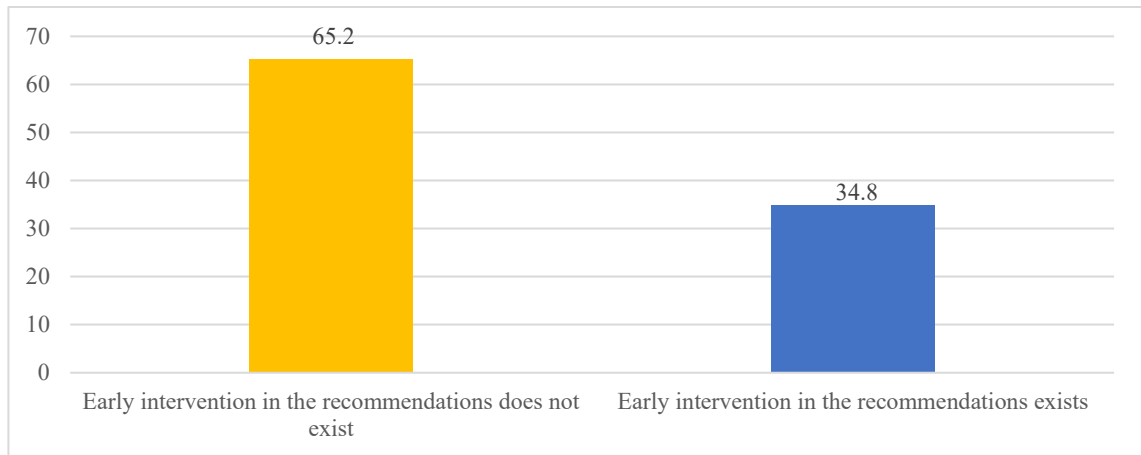

Figure 1 presents the findings related to the distribution of early intervention within the content and applications of the analyzed theses/dissertations. Upon examining the presence of early intervention in the content and applications of the theses/dissertations, no relevant findings were identified in 95.7% of the studies, while only 4.3% of the studies included applications related to early intervention.

Figure 2

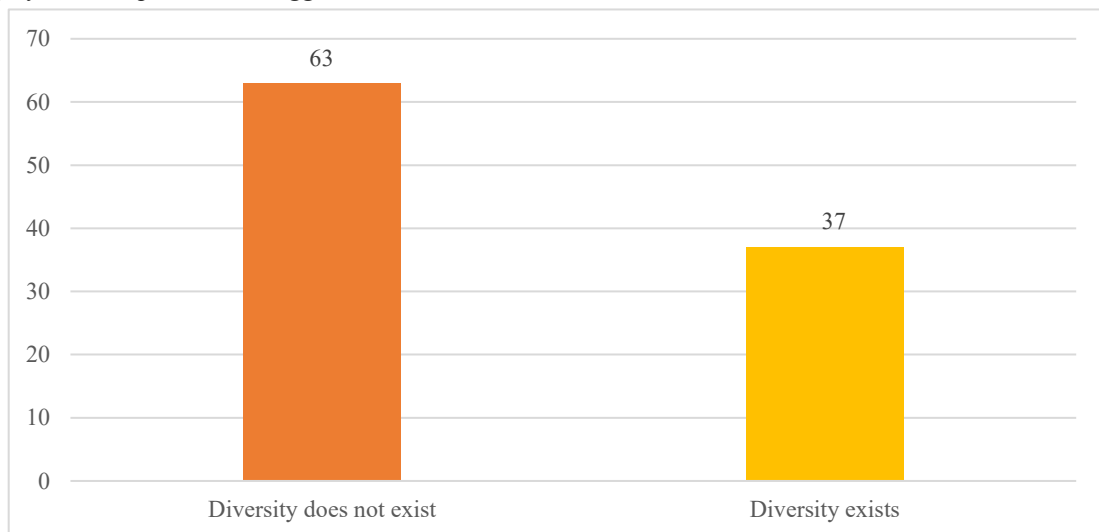
Presence of Early Intervention in the Recommendations Section of the Examined Theses/Dissertations

Another sub-question of the research concerns the examination of recommendations regarding early intervention practices in the relevant theses/dissertations. The analysis revealed that 65.2% of the theses/dissertations did not include any recommendations related to early intervention practices. On the other hand, various recommendations regarding early intervention practices were found in 34.8% of the theses/dissertations (Figure 2).

Figure 3

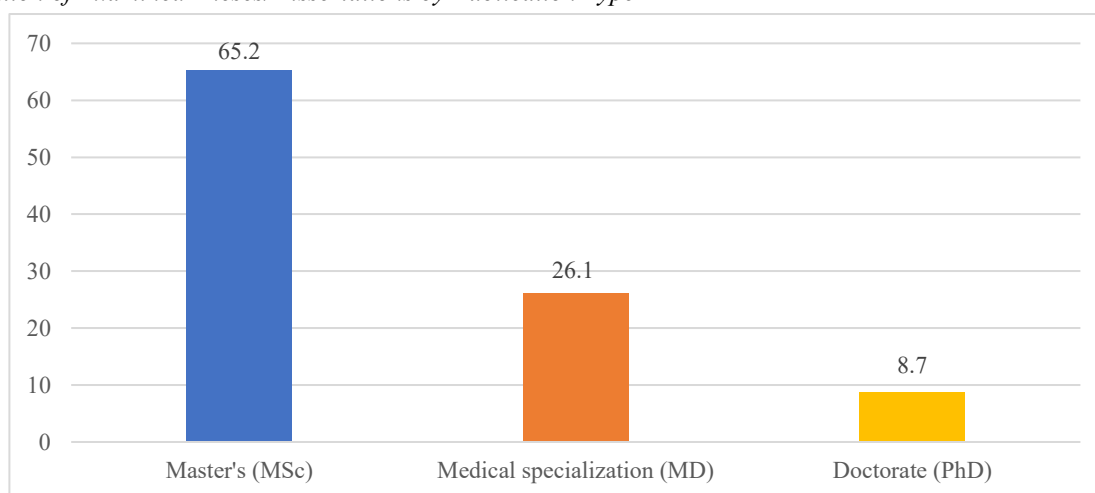
Diversity of the Group to Which Suggestions Were Given in the Theses/Dissertations Examined

As a result of the analysis, based on the findings regarding the diversity of the groups to whom the recommendations were directed, it was observed that 63% of the examined theses/dissertations targeted only one group, showing limited diversity. In contrast, 37% of the theses/dissertations provided more diverse recommendations, addressing various groups such as parents, professionals, and researchers (Figure 3).

Figure 4

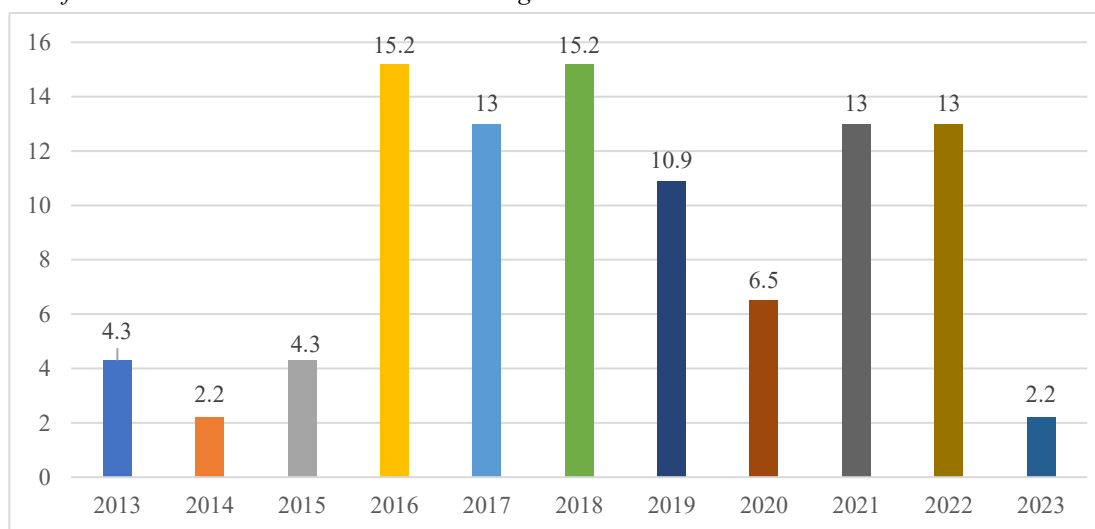
Distribution of Examined Theses/Dissertations by Publication Type

It was found that 65.2% of the relevant theses/dissertations were MSc, 26.1% as MD, and only 8.7% as PhD (Figure 4).

Figure 5

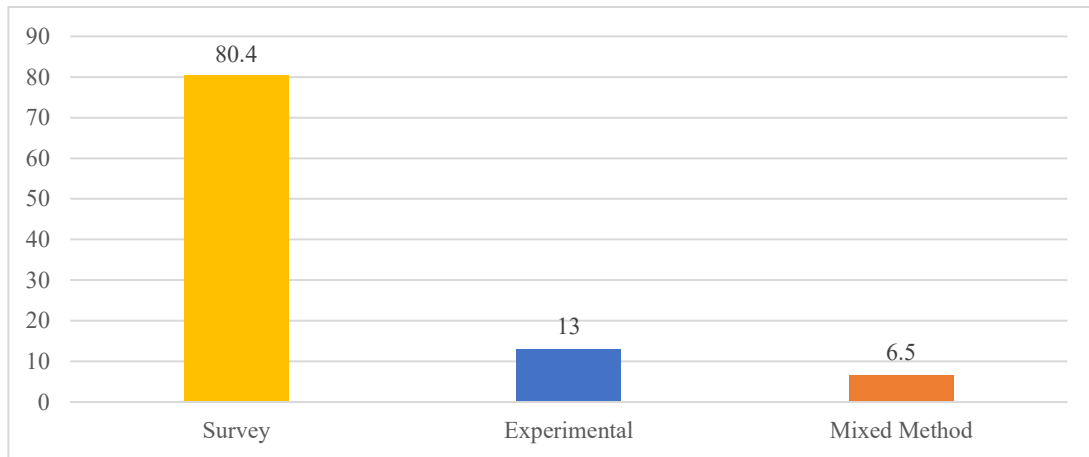
Distribution of Examined Theses/Dissertations According to Publication Year

Within the scope of another sub-problem of the study, the distribution of the relevant theses/dissertations according to their publication year was examined in detail. As a result of this examination, it was found that the years with the highest number of publications were 2018 ($n = 7$) and 2016 ($n = 7$). On the other hand, the years with the fewest publications were 2014 ($n = 1$) and 2023 ($n = 1$). Additionally, it was determined that at least one study on the subject was published each year (Figure 5).

Figure 6

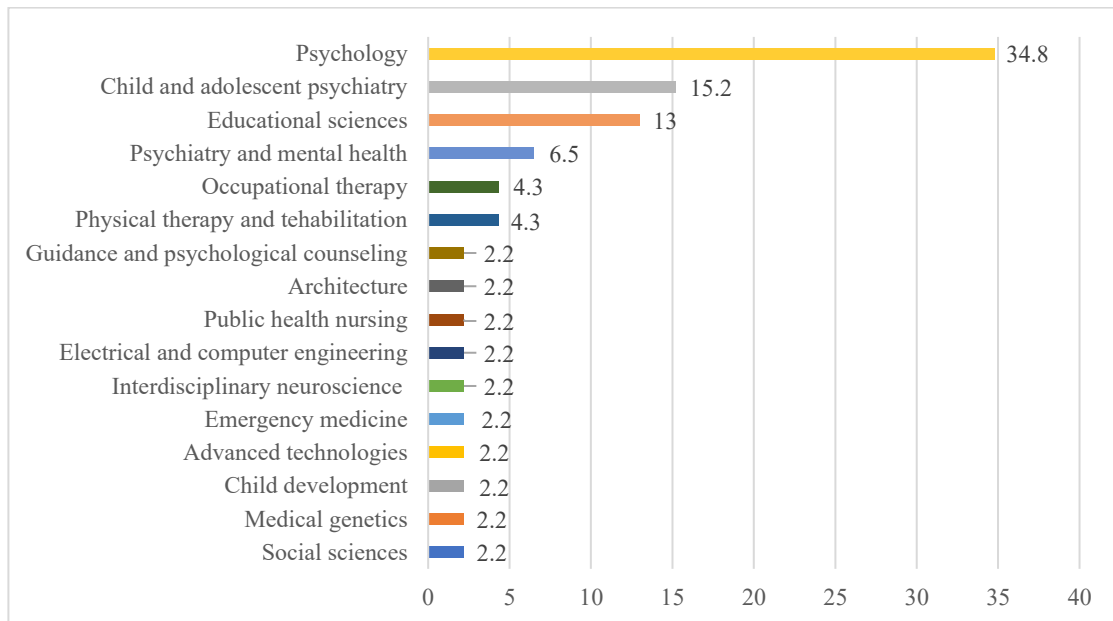
Distribution of Examined Theses/Dissertations According to Study Design

The theses/dissertations included in the study were examined based on their study design. As a result, the majority of the theses/dissertations (80.4%) employed a survey design. Experimental study designs were used in only 13% of the theses/dissertations, while mixed-design studies accounted for 6.5% (Figure 6).

Figure 7

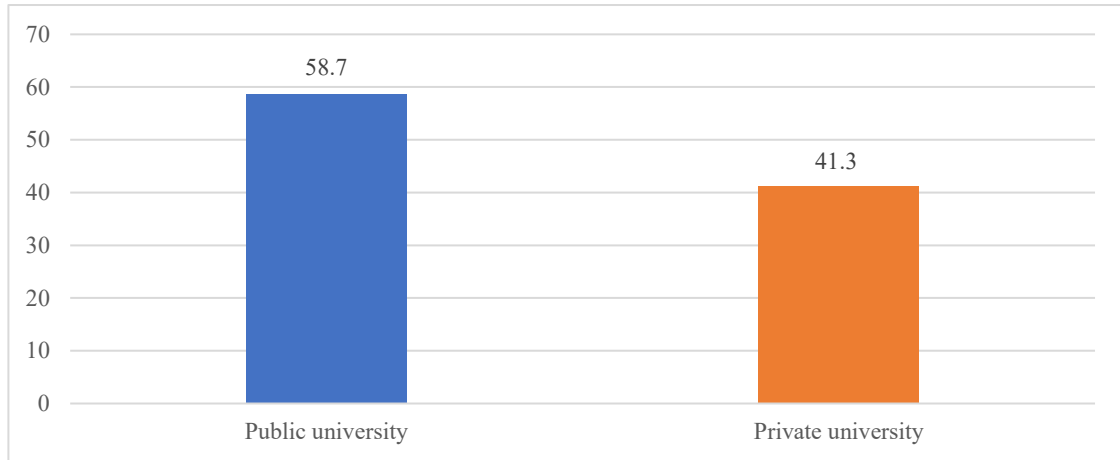
Distribution of Examined Theses/Dissertations by Department

As a result of the analysis conducted on the departments that studied ADHD, the subject was addressed across a wide range of disciplines. The findings showed that the largest number of studies on ADHD had been conducted in the psychology department, accounting for 34.8%. This was followed by the child and adolescent mental health and diseases department, with 15.2%. The department with the fewest studies on the subject was the advanced technologies department (Figure 7).

Figure 8

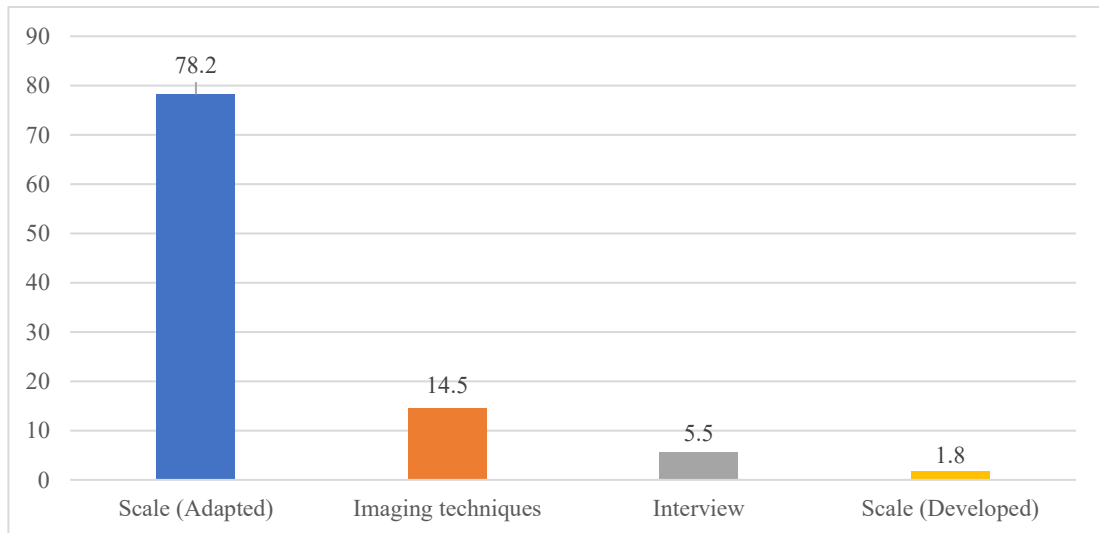
Distribution of Examined Theses/Dissertations According to the Type of University of Publication

The distribution of the theses/dissertations included in the research according to the type of university was analyzed. The results indicated that 58.7% of the theses/dissertations were conducted at public universities, while 41.3% were published at private universities. The distribution of subjects was found to be similar across both public and private universities (Figure 8).

Figure 9

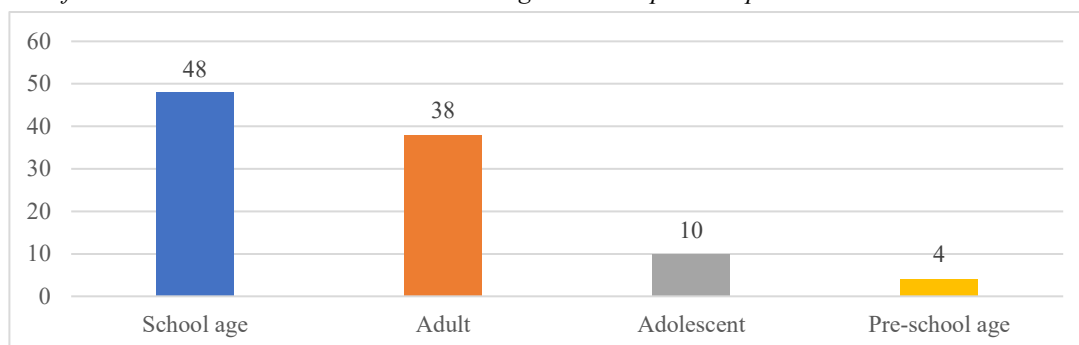
Distribution of Examined Theses/Dissertations According to Data Collection Tools

The distribution of data collection tools used in the theses/dissertations shows that 78.2% of the theses/dissertations used scale tools. Additionally, various imaging techniques were preferred in 14.5% of the studies, interview techniques were used in 5.5%, and extended scales were employed in 1.8% of the relevant studies (Figure 9).

Figure 10

Distribution of Examined Theses/Dissertations According to the Sample Group

According to the study groups of the theses/dissertations examined in the research, 48% focused on school-age groups, while 38% were conducted with adults. Additionally, 10% of the studies involved adolescents, and only 4% included preschool groups (Figure 10). This distribution highlights the variation in the age groups targeted by research in this field.

Figure 11

Representation of Study Data Using the Code Cloud Technique

Finally, the review conducted using the code cloud technique highlights deficiencies in early intervention practices, the inadequacies of proposals in the relevant field, and the lack of diversity in the recommendations provided (Figure 11).

Discussion

The main purpose of this study was to examine graduate theses/dissertations on ADHD and assess the presence of early intervention practices within them. The findings indicate that only 4.3% of the theses/dissertations included early intervention practices, highlighting the underemphasis on the potential benefits of early intervention for the diagnosis and management of ADHD. Although the literature supports the

effectiveness of early intervention in ADHD (Chronis-Tuscano, 2022; DuPaul & Kern, 2011; Jones et al., 2008), this was not reflected in the examined theses/dissertations. However, 34.8% of the theses/dissertations did include recommendations for early intervention. While this rate is low, it suggests that the significance of early intervention is insufficiently emphasized in the research. Effective implementation of early intervention is critical for better ADHD management (Halperin et al., 2012; Molina et al., 2009; Pearcy et al., 2020). Moreover, the diversity of the recommendations is limited, with only 37% tailored for various groups (e.g., parents, educators, researchers). It is well-established that cooperation and coordination between different approaches in the field of early intervention, along with a broad perspective, are essential (Roberts-DeGennaro, 1996; Smith, 2010; Sonuga-Barke et al., 2011). The current studies fail to adopt a comprehensive approach to early intervention, and the relationship between ADHD and early intervention is not adequately explored. Thus, it is recommended that future reviews of ADHD research place greater emphasis on early intervention, adopt a more comprehensive approach, particularly in the recommendations, and provide detailed information and targeted suggestions.

The vast majority of existing data on ADHD were based on a quantitative approach, primarily employing a survey design. A similar trend was observed in previously published postgraduate theses/dissertations in the relevant literature (Ayanoglu et al., 2019; Beyazıt, 2015; Erdem, 2011; Kaytez & Durualp, 2014). This can be attributed to the broad scope of the topic, which has emerged through the compilation of existing literature, as well as the relatively limited availability of ADHD-focused research across various periods. Moreover, it is notable that most of the studies related to ADHD (65.2%) in the current analyses were conducted at the master's degree level. This finding may be explained by the fact that master's theses/dissertations often focus on problem identification, as this period is characterized by learning the fundamental principles of research and acquiring basic research skills. In contrast, doctoral studies tend to focus on identifying solutions to problems and are generally conducted with a higher level of research expertise, making doctoral-level experimental studies more prevalent. However, based on this finding, it is suggested that mixed-method approaches should be employed for more comprehensive screenings and extensive studies to achieve more effective results in ADHD research.

According to another result, the field where ADHD treatment is most commonly addressed is the psychology department. This suggests that ADHD is particularly emphasized within the field of psychology. The department of child and adolescent mental health and diseases ranks second, indicating that ADHD is more frequently studied, especially within these age groups. Indeed, the distribution of study groups shows that the school-age group is the most studied. Similar studies in the literature support the notion that the school period remains a primary focus, with ADHD being a frequently studied condition during this time (Canals-Sans et al., 2020; Handler & DuPaul, 2005). This highlights that ADHD tends to be more prevalent at an early age, and that treatments and interventions aimed at this age group are crucial. Furthermore, the emergence of ADHD symptoms during the preschool period is also influenced by the identification of relevant signs during this time. It is observed that the proportion of studies conducted with adults is significant, while studies involving adolescents and preschool groups are fewer. Particularly during the preschool period, existing diagnostic tools are known to be insufficient for diagnosing ADHD in infancy and early childhood (Arnett et al., 2013; Curchack-Lichtin et al., 2014), making early intervention especially critical during this stage. Since genetic factors and early signals may be overlooked, early intervention studies for this group are essential and can help address potential issues. In this context, it is recommended that more research be conducted on ADHD in these age groups. Likewise, comprehensive studies that examine and expand early intervention during the preschool period have been suggested (McGoey et al., 2002). Intensive work in the fields of psychology and psychiatry could be achieved, particularly with improved recognition. However, especially when the process includes school attendance, the experiences of these children should be closely monitored and supported within educational faculties, and cases related to this stage should be addressed at a significant level. In the educational support phase of early intervention, conducting studies on these issues could have a significant impact on the academic achievements of children with ADHD and the treatment of other potential challenges. Considering the changes in perceptions related to the treatment of children with ADHD and the negative attitudes highlighted in the literature (Ewe, 2019), it is possible for educators and children with ADHD to collaborate and make improvements. In general, such an approach could mitigate the negative effects on peers (Ewe, 2019). In the present study, the universities where the relevant postgraduate theses/dissertations were published were also examined, and when the distribution of the studies by university type was analyzed, it was found that more studies were conducted at public universities (58.7%). This suggests that in addition to having more resources and support for ADHD in public universities, collaboration with public enterprises and the ease of access may also be contributing factors. However, it is also

observed that this difference does not represent a very high percentage. At this point, the popularity of the subject across many fields may explain this situation.

Regarding the data collection tools, adaptation scales are commonly employed. This suggests that widely accepted scales for the diagnosis and assessment of ADHD are present and utilized in the field. Similarly, in Beyazıt's study on postgraduate theses/dissertations concerning child abuse, it was found that scales and inventories adapted to Turkish were extensively used (Beyazıt, 2015). However, only 1.8% of the relevant studies included newly developed scales, highlighting the need for more research on the development of new ADHD scales. The necessity of updating certain diagnostic criteria in response to changing societal dynamics, alongside the introduction of renewed measurement tools aligned with evolving needs, is believed to yield more effective results. The findings also reveal that the least preferred method is various imaging techniques, which may be linked to the limited number of experimental studies. Despite the frequent use of brain scanning, eye tracking, and imaging systems in international literature (Gao et al., 2024; Laatsch et al., 2024; Papanikolaou et al., 2024; Zhang et al., 2024), domestic studies and theses/dissertations in the relevant field remain insufficient.

As a result, it was determined that the majority of theses/dissertations on the relevant topic were conducted between 2016 and 2018, with most of these being master's theses. It was found that the majority of the relevant theses/dissertations were conducted in public universities, with Psychology being the most frequently chosen department, and that screening studies were the most commonly employed design. The sample group in the majority of the theses/dissertations consisted primarily of school-age children, and adapted scales were the most frequently used data collection tools. In most of the theses/dissertations, no applications related to 'early intervention' were included, and early intervention-specific recommendations were rarely featured in the recommendations section. It was observed that the recommendations were predominantly one-sided. In light of these findings, the following recommendations are proposed for future research:

1. Future studies could explore keywords such as "attention deficit," "attention deficit and hyperactivity disorder," and "hyperactivity disorder" to investigate the presence of early intervention in relevant theses/dissertations, thereby broadening the scope of the research.
2. Efforts should be made to increase the number of studies conducted in institutions such as the Institute of Educational Sciences and the Institute of Health Sciences concerning ADHD. Adopting a multidisciplinary approach in these institutions could facilitate a more comprehensive examination of various aspects of ADHD. Specifically, educational support within early intervention could help individuals diagnosed with ADHD experience fewer adjustment difficulties.
3. The number of doctoral theses/dissertations on ADHD should be increased. Doctoral research may enable a deeper exploration of the subject and foster the development of new theoretical and practical knowledge.
4. The use of mixed-methods research in studies on ADHD should be encouraged, as combining qualitative and quantitative data could provide broader and more in-depth insights.
5. Data collection tools used in ADHD-related studies should be diversified, which could contribute to a more comprehensive understanding of various aspects of ADHD.
6. ADHD-related studies should emphasize the importance of early diagnosis and intervention, with recommendations for families, professionals, and educators. Additionally, awareness-raising programs on this topic could be developed.
7. The implementation of early intervention practices and strategies should be promoted through greater collaboration and coordination among stakeholders. Effective communication and cooperation between educators, health professionals, and families can enhance the success of early intervention strategies.

Authors' Contributions

The determination of the research topic, research design, data collection from the participant group, data analysis, preparation of findings, writing of the discussion, and development of the introduction section were conducted by Büşra Kurtoğlu-Karataş; while the writing of the introduction section, development of the discussion, and collection of data from another group were carried out by Beyhan Özge Yersel.

References

- Alagöz, N., Emre, O., Varlıklöz, K., & Arslan, Z. (2021). Türkiye’de dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu konusunda yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi [Analysis of the graduate theses/dissertations on attention deficit and hyperactivity disorder in Turkey]. *Scientific Educational Studies*, 5(2), 66-83. <https://doi.org/10.31798/ses.941572>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.
- Akoğlu, G., & Şipal, R. F. (2012). Düşük sosyoekonomik düzeydeki çocuklara yönelik erken müdahale yaklaşımları: Dünyadan ve Türkiye’den uygulamalar [Early intervention programs for children from low socio-economic status: Implications from the World and Turkey]. *Journal of Society & Social Work*, 23(1), 213-225.
- Arı, F. P. (2018). *Somatik belirti ve ilişkili bozukluğu olan çocukların aleksitimi düzeyleri, güçlükleri, baş etme becerileri ve aile işlevselliği* [Alexithymia levels, difficulties, coping skills and family functioning of children with somatic symptoms and related disorders] (Tez Numarası: 517769) [Tıpta uzmanlık tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Alexithymia levels, difficulties, coping skills and family functioning of children with somatic symptoms and related disorders
- Arnett, A. B., MacDonald, B., & Pennington, B. F. (2013). Cognitive and behavioral indicators of ADHD symptoms prior to school age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(12), 1284-1294. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12104>
- Ayanoğlu, M., Boğa, E., Kay, M. A., İnci, R., Tarkoçin, S., Kaçmaz, C., & Gögebakan, Ş. (2019). Çocukluk döneminde görülen duygusal ve davranışsal sorunlarla ilgili Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi [Investigation of childhood to be made in emotional and behavioral problems with graduate thesis on Turkey]. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 7(2), 196-210.
- Balogh, L., Pulay, A. J., & Réthelyi, J. M. (2022). Genetics in the ADHD clinic: How can genetic testing support the current clinical practice? *Frontiers in Psychology*, 13, 751041. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.751041>
- Baumgaertel, A. (1999). Alternative and controversial treatments for attention-deficit/hyperactivity disorder. *Pediatric Clinics of North America*, 46(5), 977-992. [https://doi.org/10.1016/S0031-3955\(05\)70167-X](https://doi.org/10.1016/S0031-3955(05)70167-X)
- Beyazıt, U. (2015). Çocuk istismarı konusunda Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi [An overview of the postgraduate thesis about child abuse in Turkey]. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(1), 1-20.
- Bell, A. S. (2011). A critical review of ADHD diagnostic criteria: What to address in the DSM-V. *Journal of Attention Disorders*, 15(1), 3-10. <https://doi.org/10.1177/1087054710365982>
- Blackman, J. A. (2002). Early intervention: A global perspective. *Infants and Young Children*, 15(2), 11-19
- Canals-Sans, J., Morales-Hidalgo, P., Roigé-Castellví, J., Voltas-Moreso, N., & Hernández-Martínez, C. (2021). Prevalence and epidemiological characteristics of ADHD in pre-school and school-age children in the province of Tarragona, Spain. *Journal of Attention Disorders*, 25(13), 1818-1833. <https://doi.org/10.1177/1087054720938866>
- Cesur, E., & Köksal-Akyol, A. (2019). Annelerinin görüşlerine göre DEHB tanılı çocukların okullarda karşılaştıkları sorunlar [Problem faced by children diagnosed with ADHD at the schools according to the views of mothers]. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 50(50), 80-95. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.586824>
- Children and Adults with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (CHADD). (2024, December 11). *General prevalence of ADHD*. <https://chadd.org/about-adhd/general-prevalence/>
- Chronis-Tuscano, A. (2022). ADHD in girls and women: A call to action-Reflections on Hinshaw et al. (2021). *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 63, 497-499. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13574>

- Curchack-Lichtin, J. T., Chacko, A., & Halperin, J. M. (2014). Changes in ADHD symptom endorsement: Preschool to school age. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42, 993-1004. <https://doi.org/10.1007/s10802-013-9834-9>
- Çamcıoğlu, T., Yıldız, Ö., & Ağaoğlu, B. (2011). DEHB tanısı konmuş çocukların anne babalarında DEHB sıklığı [ADHD rate in parents of children with ADHD]. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(3), 212-220.
- Danxia, X., Jingyu, Z., & Jianbo, W. (2023). Sibling relationships among firstborn preschoolers with ADHD: A Chinese population-based retrospective cohort study. *Research Square* (Preprint, Version 1). <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2908694/v1>
- DuPaul, G. J., & Kern, L. (2011). *Young children with ADHD: Early identification and intervention*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12311-000>
- Eilertsen, E. M., Gjerde, L. C., Reichborn-Kjennerud, T., Ørstavik, R. E., Knudsen, G. P., Stoltenberg, C., & Ystrom, E. (2017). Maternal alcohol use during pregnancy and offspring attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD): A prospective sibling control study. *International Journal of Epidemiology*, 46(5), 1633-1640. <https://doi.org/10.1093/ije/dyx067>
- Erdem, D. (2011). Türkiye’de 2005-2006 yılları arasında yayımlanan eğitim bilimleri dergilerindeki makalelerin bazı özellikler açısından incelenmesi: Betimsel bir analiz [The examination of articles published in educational sciences journals in Turkey between 2005-2006 in terms of certain characteristics: A descriptive analysis]. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2(1), 140-147.
- Ercan, E. S., Bilaç, Ö., Uysal-Özaslan, T., & Akyol-Ardıç, U. (2015). Prevalence of psychiatric disorders among Turkish children: The effects of impairment and sociodemographic correlates. *Child Psychiatry & Human Development*, 47, 35-42.
- Ewe, L. P. (2019). ADHD symptoms and the teacher-student relationship: A systematic literature review. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 24(2), 136-155. <https://doi.org/10.1080/13632752.2019.1597562>
- Gao, Z., Duberg, K., Warren, S., Zheng, L., Hinshaw, S., Menon, V., & Cai, W. (2024). Reduced temporal and spatial stability of neural activity patterns predict cognitive control deficits in children with ADHD. *bioRxiv: The preprint server for biology*, 2024.05.29.596493. <https://doi.org/10.1101/2024.05.29.596493>
- Graetz, B. W., Sawyer, M. G., & Baghurst, P. (2005). Gender differences among children with DSM-IV ADHD in Australia. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(2), 159-166.
- Graetz, B. W., Sawyer, M. G., Baghurst, P., & Hirte, C. (2006). Gender comparisons of service use among youth with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 14(1), 2-11. <https://doi.org/10.1177/10634266060140010101>
- Halperin, J., Bédard, A., & Curchack-Lichtin, J. (2012). Preventive interventions for ADHD: A neurodevelopmental perspective. *Neurotherapeutics*, 9(3), 531-541. <https://doi.org/10.1007/s13311-012-0123-z>
- Han, J. Y., Kwon, H. J., Ha, M., Paik, K. C., Lim, M. H., Lee, S. G., & Kim, E. J. (2015). The effects of prenatal exposure to alcohol and environmental tobacco smoke on risk for ADHD: A large population-based study. *Psychiatry Research*, 225(1-2), 164-168. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2014.11.009>
- Handler, M. W., & DuPaul, G. J. (2005). Assessment of ADHD: Differences across psychology specialty areas. *Journal of Attention Disorders*, 9(2), 402-412. <https://doi.org/10.1177/1087054705278762>
- Hergüner, S., & Hergüner, A. (2012). Psychiatric comorbidity in children and adolescents with attention deficit hyperactivity disorder. *Archives of Neuropsychiatry*, 49(2), 114-119.
- Higgins, P. T. J., & Deeks, J. J. (2008). Selecting studies and collecting data. In J. Higgins & S. Green (Eds.), *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions: Cochrane book series* (pp. 151-185). <https://doi.org/10.1002/9780470712184.ch7>

- Jones, K., Daley, D., Hutchings, J., Bywater, T., & Eames, C. (2008). Efficacy of the Incredible Years Programme as an early intervention for children with conduct problems and ADHD: Long-term follow-up. *Child: Care, Health and Development*, 34, 380-390. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2008.00817.x>
- Karabekiroğlu, K., Çakın-Memik, N., Özcan-Özel, O., Toros, F., Öztıp, D., Özbaran, B., & Yaman, A. K. (2009). DEHB ve otizm ile ilgili bilgi düzeyleri ve damgalama: Sınıf öğretmenleri ve ana babalarla çok merkezli bir çalışma [Stigmatization and misinterpretations on adhd and autism: A multi-central study with elementary school teachers and parents]. *Klinik Psikiyatri*, 12, 79-89.
- Kauffman, J. M. (1997). *Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth*. Merrill/Prentice Hall.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler ve teknikler [Scientific research method - concepts, principles, techniques]*. Nobel Yayıncılık.
- Kaytez, N., & Durualp, E. (2014). Türkiye’de okul öncesinde oyun ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi [An overview of postgraduate theses/dissertations within the field of play at early childhood education in Turkey]. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 110-122.
- Koonce, D. A., Cruce, M. K., Aldridge, J. O., Langford, C. A., Sporer, A. K., & Stinnett, T. A. (2004). The ADHD label, analogue methodology, and participants' geographic location on judgments of social and attentional skills. *Psychology in the Schools*, 41, 221-234. <https://doi.org/10.1002/pits.10150>
- Küçük-Doğaroğlu, T., & Bapoğlu-Dümenci, S. S. (2015). Sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan okul öncesi öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ve erken müdahale hakkındaki görüşlerinin incelenmesi [Examination of the opinions of preschool teachers with inclusive students in their classrooms regarding inclusive education and early intervention]. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2(2), 460-473.
- Laatsch, J., Stein, F., Maier, S., Matthies, S., Sobanski, E., Alm, B., & Philipsen, A. (2024). Neural correlates of inattention in adults with ADHD. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s00406-024-01872-2>
- López-Martín, S., Albert, J., Calleja-Pérez, B., Fernández-Mayoralas, D. M., Fernández-Perrone, A. L., Jiménez De Domingo, A., & Fernández-Jaén, A. (2024). Genetics of ADHD in clinical practice. *Medicina*, 84, 26-30. <https://europepmc.org/article/med/38350621>
- McGoey, K. E., Eckert, T. L., & DuPaul, G. J. (2002). Early intervention for preschool-age children with ADHD: A literature review. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 10(1), 14-28. <https://doi.org/10.1177/106342660201000103>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage.
- Molina, B. S. G., Hinshaw, S. P., Swanson, J. M., Arnold, L. E., Vitiello, B., Jensen, P. S., & Houck, P. R. (2009). The MTA at 8 years: Prospective follow-up of children treated for combined-type ADHD in a multisite study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48(5), 484-500. <https://doi.org/10.1097/chi.0b013e31819c23d0>
- Mukaddes, N. M., & Ercan, E. S. (2018). *Nöro gelişimsel bozukluklar [Neurodevelopmental disorders]*. Nobel Tıp Kitabevi.
- Ohan, J. L., Visser, T. A., Strain, M. C., & Allen, L. (2011). Teachers' and education students' perceptions of and reactions to children with and without the diagnostic label “ADHD”. *Journal of School Psychology*, 49(1), 81-105. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2010.10.001>
- Öğümsöğütü, E. (2021). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanılı çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinde bakım verme yükü [Caregiving burden in parents of children and adolescents diagnosed with attention deficit hyperactivity disorder]*. [Uzmanlık tezi, Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi]. Pamukkale GCRIS Database.

- Özbay, A., & Kayhan, Z. (2024). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun (DEHB) nedenleri ve tedavi yöntemleri [Causes and treatment of attention deficit and hyperactivity disorder (ADHD)]. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(89), 394-406. <https://doi.org/10.17755/esosder.1283141>
- Özmen, S., & Özmen, A. (2013). Yetişkinlerde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun demografik değişkenlere, öfke ve öfke ifade tarzına göre incelenmesi [Analysis of ADHD according to demographic variables, anger and anger expression in adults]. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 45-67.
- Özyurt, G., Akay, A. P., Öztürk, Y., Baykara, B., & Emiroğlu, N. I. (2016). DEHB'li çocuklarda ve annelerinde duygu düzenlemenin araştırılması [Evaluating emotional regulation in children with ADHD and their mothers]. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(5), 393-402.
- Papanikolaou, C., Sharma, A., Lind, P. G., & Lencastre, P. (2024). Lévy flight model of gaze trajectories to assist in ADHD diagnoses. *Entropy*, 26(5), 392. <https://doi.org/10.3390/e26050392>
- Pearcy, B., Barbaro, P., Adey, N., Bamess, L.-A., Curtis, S., Coombs, S., Mancini, V., & Rao, P. (2020, November 23). *Efficacy of parent information sessions for understanding attention-deficit/hyperactivity disorder children* [Online scientific poster]. ScienceOpen Posters. <https://doi.org/10.14293/S2199-1006.1.SOR-PPKMCHM.v1>
- Polanczyk, G., & Jensen, P. (2008). Epidemiologic considerations in attention deficit hyperactivity disorder: A review and update. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 17(2), 245-260. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2007.11.006>
- Powell, V., Riglin, L., & Hammerton, G. (2020). What explains the link between childhood ADHD and adolescent depression? Investigating the role of peer relationships and academic attainment. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 29(12), 1581-1591. <https://doi.org/10.1007/s00787-019-01463-w>
- Roberts-DeGennaro, M. (1996). An interdisciplinary training model in the field of early intervention. *Children & Schools*, 18(1), 20-29. <https://doi.org/10.1093/cs/18.1.20>
- Rojas, N. L., & Chan, E. (2005). Old and new controversies in the alternative treatment of attention-deficit hyperactivity disorder. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 11(2), 116-130. <https://doi.org/10.1002/mrdd.20064>
- Schneider, H., & Eisenberg, D. (2006). Who receives a diagnosis of attention-deficit/hyperactivity disorder in the United States elementary school population? *Pediatrics*, 117(4), e601-e609. <https://doi.org/10.1542/peds.2005-1308>
- Schachar, R., & Tannock, R. (2002). Syndromes of hyperactivity and attention deficit. In M. Rutter & E. Taylor (Eds.), *Child and adolescent psychiatry* (pp. 399-418). Blackwell Science.
- Smith, J. (2010). An interdisciplinary approach to preparing early intervention professionals: A university and community collaborative initiative. *The Journal of the Teacher Education Division of the Council for Exceptional Children*, 33(2), 131-142. <https://doi.org/10.1177/0888406409357546>
- Sonuga-Barke, E. J., Koerting, J., Smith, E., McCann, D. C., & Thompson, M. (2011). Early detection and intervention for attention-deficit/hyperactivity disorder. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 11(4), 557-563.
- Soykan-Aysev, A., & Erdoğan-Bakar, E. (2010). Ergende dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu [Attention deficit hyperactivity disorder in adolescents]. In S. Karakaş (Ed.), *Kognitif nörobilimler [Cognitive Neurosciences]* (pp. 403-416). Nobel Tıp Kitabevleri.
- Temiz, Ö. Ü. G., & Yayla, R. (2022). Okul öncesi dönemde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) [Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) in the preschool period]. In H. Babacan (Ed.), *Sosyal ve insani bilimler: Teori, güncel araştırmalar ve yeni eğilimler [Social and human sciences: Theory, current research, and new trends]* (pp. 62-72). IVPE.

- Torun, N. Y., Özşahin, A., & Sütçügil, L. (2009). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun yetişkinlikteki yansımaları [The reflections of attention deficit hyperactivity disorder through adulthood]. *Klinik Psikiyatri*, 12, 43-50.
- Türkiye Psikiyatri Derneği. (2024, November 11). *Erişkin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu [Adult attention deficit hyperactivity disorder]*. <https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/33/eriskin-dikkat-eksikligi-ve-hiperaktivite-bozuklugu>
- Walters, R., Zayats, T., & Haavik, J. (2023). Genetics of ADHD and its utility in science and clinic. *European Neuropsychopharmacology*, 75, S20-S21. <https://doi.org/10.1016/j.euroneuro.2023.08.047>
- Widerstrom, A. H., Mowder, B. A., & Sandal, S. R. (1997). *Infant development and risk: An introduction*. Paul Brookes Publishing.
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. C. (2003). *Behavior disorders of childhood*. Prentice Hall/Pearson Education.
- Woodward, L., Taylor, E., & Dowdney, L. (1998). The parenting and family functioning of children with hyperactivity. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 39(2), 161-169.
- Zhang, F., Li, Y., Liu, L., Liu, Y., Wang, P., & Biswal, B. B. (2024). Corticostriatal causality analysis in children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 78(5), 291-299. <https://doi.org/10.1111/pcn.13650>
- Zendarski, N., Haebich, K., Bhide, S., Quek, J., Nicholson, J. M., Jacobs, K. E., Efron, D., & Sciberras, E. (2020). Student–teacher relationship quality in children with and without ADHD: A cross-sectional community-based study. *Early Childhood Research Quarterly*, 51, 275-284.